सोऽपि मोहसमापन्नो जायते वानरो मृतः ॥ ५ ॥
न्यासापहर्त्ता नरकाद्विमुक्तो जायते कृमिः ।
असूयकश्च नरकान्मुक्तो भवति राक्षसः ॥ ६ ॥
विश्वासहन्ता च नरो मीनयोनौ प्रजायते ।
धान्यं यवांस्तिलान्मापान् कुलत्थान् सर्षपांश्चणान् ॥ ७ ॥
कलायान् कलमान्मुद्गान् गोधूमानतसीस्तथा ।
सस्यान्यन्यानि वा हृत्वा मोहाज्जन्तुरचेतनः ॥ ८ ॥
सञ्जायते महावक्त्रो मूषिको बभ्रुसन्निभः ।
परदाराभिमर्षात्तु वृको घोरोऽभिजायते ॥ ९ ॥
श्वा शृगालो वको गृध्रो व्याडः कङ्कस्तथा क्रमात् ।
भ्रातृभार्य्यांञ्च दुर्बुद्धिर्यो धर्षयति पापकृत् ॥ १० ॥
पुंस्कोकिलत्वमाप्नोति स चापि नरकाच्च्युतः ।
सखिभार्य्यां गुरोर्भार्य्यां राजभार्य्यांञ्च पापकृत् ॥ ११ ॥
प्रधर्षयित्वा कामात्मा शूकरो जायते नरः ।
यज्ञदानविवाहानां विघ्नकर्त्ता भवेत् कृमिः ॥ १२ ॥
पुनर्द्दाता च कन्यायाः कृमिरेवोपजायते ।
देवतापितृविप्राणामदत्वा योऽन्नमश्नुते ॥ १३ ॥
प्रमुक्तो नरकात् सोऽपि वायसः सम्प्रजायते ।
ज्येष्ठं पितृसमं वापि भ्रातरं योऽवमन्यते ॥ १४ ॥
नरकात् सोऽपि विभ्रष्टः क्रौञ्चयोनौ प्रजायते ।
शूद्रश्च ब्राह्मणीं गत्वा कृमियोनौ प्रजायते ॥ १५ ॥
तस्यामपत्यमुत्पाद्य काष्ठान्तःकीटको भवेत् ।

शूकरः कृमिको मद्गुश्चण्डालश्च प्रजायते ॥ १६ ॥
अकृतज्ञोऽधमः पुंसां विमुक्तो नरकान्नरः ।
कृतघ्नः कृमिकः कीटः पतङ्गो वृश्चिकस्तथा ॥ १७ ॥
मत्स्यस्तु वायसः कूर्म्मः पुक्कशो जायते ततः ।
अशस्त्रं पुरुषं हत्वा नरः संजायते खरः ॥ १८ ॥
कृमिः स्त्रीवधकर्त्ता च बालहन्ता च जायते ।
भोजनं चोरयित्वा तु मक्षिका जायते नरः ॥ १९ ॥
तत्राप्यस्ति विशेषो वै भोजनस्य शृणुष्व तत् ।
हृत्वान्नन्तु स मार्जारो जायते नरकाच्च्युतः ॥ २० ॥
तिलपिण्याकसंमिश्रमन्नं हृत्वा तु मूषिकः ।
घृतं हृत्वा च नकुलः काको मद्गुरजामिषं ॥ २१ ॥
मत्स्यमांसापहृत् काकः श्येनो मार्गामिषापहृत् ।
वीचीकाकस्त्वपहृते लवणे दधनि कृमिः ॥ २२ ॥
चोरयित्वा पयश्चापि बलाका सम्प्रजायते ।
यस्तु चोरयते तैलं तैलपायी स जायते ॥ २३ ॥
मधु हृत्वा नरो दंशः पूपं हृत्वा पिपीलिकः ।
चोरयित्वा तु निष्पावान् जायते गृहगोलकः ॥ २४ ॥
आसवञ्चोरयित्वा तु तित्तिरित्वमवाप्नुयात् ।
अयो हृत्वा तु पापात्मा वायसः सम्प्रजायते ॥ २५ ॥
हृते कांस्ये च हारीतः कपोतो रूप्यभाजने ।
हृत्वा तु काञ्चनं भाण्डं कृमियोनौ प्रजायते ॥ २६ ॥
पत्रोर्णां चोरयित्वा तु क्रकरत्वञ्च गच्छति ।

कोषकारश्च कौषेये हृते वस्त्रेऽभिजायते ॥ २७ ॥
दुकूले शार्ङ्गिके पापो हृते चैवांशुके शुकः ।
तथैवाजाविकं हृत्वा वस्त्रं क्षौमञ्च जायते ॥ २८ ॥
कार्पासिके हृते क्रौञ्चो वाल्कहर्त्ता वकस्तथा ।
मयूरो वर्णकान् हृत्वा शाकपत्रञ्च जायते ॥ २९ ॥
जीवञ्जीवकतां याति रक्तवस्त्रापहृन्नरः ।
छुछुन्दरिः शुभान् गन्धान् वासो हृत्वा शशो भवेत् ॥३०॥
शण्डः फलापहरणात् काष्ठस्य घुणकीटकः ।
पुष्पापहृद्दरिद्रश्च पङ्गुर्यानापहृन्नरः ॥ ३१ ॥
शाकहर्त्ता च हारीतस्तोयहर्त्ता च चातकः ।
भूहर्त्ता नरकान् गत्वा रौरवादीन् सुदारुणान् ॥ ३२ ॥
तृणगुल्मलतावल्लित्वक्सारतरुतां क्रमात् ।
प्राप्य क्षीणाल्पपापस्तु नरो भवति वै ततः ॥ ३३ ॥
कृमिः कीटः पतङ्गोऽथ पक्षी तोयचरो मृगः ।
गोत्वं प्राप्य च चण्डालपुक्कशादि जुगुप्सितं ॥ ३४ ॥
पङ्ग्वन्धो बधिरः कुष्ठी यक्ष्मणा च प्रपीडितः ।
मुखरोगाक्षिरोगैश्च गुदरोगैश्च बाध्यते॥ ३५ ॥
अपस्मारी च भवति शूद्रत्वं च स गच्छति ।
एष एव क्रमो दृष्टो गोसुवर्णापहारिणां ॥ ३६ ॥
विद्यापहारिणश्चोग्रा निष्क्रयभ्रंसिनो गुरोः ।
जायामन्यस्य पुरुषः पारक्यां प्रतिपादयन् ॥ ३७ ॥
प्राप्नोति शण्ढतां मूढो यातनाभ्यः परिच्युतः ।

यः करोति नरो होममसमिद्धे विभावसौ ॥ ३८ ॥
सोऽजीर्णव्याधिदुःखार्त्तो मन्दाग्निः संप्रजायते ।
परनिन्दा कृतघ्नत्वं परमर्म्मविघट्टनं ॥ ३९ ॥
नैष्ठुर्य्यं निर्घृणत्वञ्च परदारोपसेवनं ।
परस्वहरणाशौचं देवतानाञ्च कुत्सनं ॥ ४० ॥
निकृत्या वञ्चनं नृणां कार्पण्यञ्च नृणां बधः ।
यानि च प्रतिषिद्धानि तत्प्रवृत्तिश्च सन्तता ॥ ४१ ॥
उपलक्ष्याणि जानीयान्मुक्तानां नरकादनु ।
दया भूतेषु संवादः परलोकप्रतिक्रिया ॥ ४२ ॥
सत्यं भूतहितार्थोक्तिर्वेदप्रामाण्यदर्शनं ।
गुरुदेवर्षिसिद्धर्षिपूजनं साधुसङ्गमः ॥ ४३ ॥
सत्क्रियाभ्यसनं मैत्रीमिति बुद्ध्येत पण्डितः ।
अन्यानि चैव सद्धर्म्मक्रियाभूतानि यानि च ॥ ४४ ॥
स्वर्गच्युतानां लिङ्गानि पुरुषाणामपापिनां ।
एतदुद्देशतो राजन् भवतः कथितं मया ॥ ४५ ॥
स्वकर्म्मफलभोक्तॄणां पुण्यानां पापिनान्तथा ।
तदेह्यन्यत्र गच्छामो दृष्टं सर्व्वं त्वयाधुना ॥
त्वया दृष्टो हि नरकस्तदेह्यन्यत्र गम्यतां ॥ ४६ ॥

पुत्र उवाच ॥

ततस्तमग्रतः कृत्वा स राजा गन्तुमुद्यतः ।
ततश्च सर्व्वैरुत्क्रुष्टं यातनास्थायिभिर्नृभिः ॥ ४७ ॥
प्रसादं कुरु भूपेति तिष्ठ तावन्मुहूर्त्तकं ।

त्वदङ्गसङ्गी पवनो मनो ह्लादयते हि नः ॥ ४८ ॥
परितापश्च गात्रेभ्यः पीडाबाधाश्च कृत्स्नशः ।
अपहन्ति नरव्याघ्र दयां कुरु महीपते ॥ ४९ ॥
एतच्छ्रुत्वा वचस्तेषां तं याम्यपुरुषं नृपः ।
पप्रच्छ कथमेतेषामाह्लादो मयि तिष्ठति ॥ ५० ॥
किं मया कर्म्म तत् पुण्यं मर्त्यलोके महत् कृतं ।
आह्लाददायिनी दृष्टिर्येनेयं तदुदीरय ॥ ५१ ॥

यमपुरुष उवाच ॥

पितृदेवातिथिप्रैष्यशिष्टेनान्नेन ते तनुः ।
पुष्टिमभ्यागता यस्मात्तद्गतञ्च मनो यतः ॥ ५२ ॥
ततस्त्वद्गात्रसंसर्गी पवनो ह्लाददायकः ।
पापकर्म्मकृतो राजन् यातना न प्रबाधते ॥ ५३ ॥
अश्वमेधादयो यज्ञास्त्वयेष्टा विधिवद्यतः ।
ततस्त्वद्दर्शनाद्याम्या यन्त्रशस्त्राग्निवायसाः ॥ ५४ ॥
पीडनच्छेददाहादिमहादुःखस्य हेतवः ।
मृदुत्वमागता राजन् तेजसापहतास्तव ॥ ५५ ॥

राजोवाच ॥

न स्वर्गे ब्रह्मलोके वा तत्सुखं प्राप्यते नरैः ।
यदार्त्तजन्तुनिर्व्वाणदानोत्थमिति मे मतिः ॥ ५६ ॥
यदि मत्सन्निधावेतान् यातना न प्रबाधते ।
ततो भद्रमुखात्राहं स्थास्ये स्थाणुरिवाचलः ॥ ५७ ॥

यमपुरुष उवाच ।

एहि राजन् प्रगच्छामो निजपुण्यसमर्जितान् ।
भुङ्क्ष्व भोगानपास्येह यातनाः पापकर्म्मणां ॥ ५८ ॥

राजोवाच ॥

तस्मान्न तावद्यास्यामि यावदेते सुदुःखिताः ।
मत्सन्निधानात् सुखिनो भवन्ति नरकौकसः ॥ ५९ ॥
धिक् तस्य जीवनं पुंसः शरणार्थिनमातुरं ।
यो नार्त्तमनुगृह्णाति वैरिपक्षमपि ध्रुवं ॥ ६० ॥
यज्ञदानतपांसीह परत्र च न भूतये ।
भवन्ति तस्य यस्यार्त्तपरित्राणे न मानसं ॥ ६१ ॥
नरस्य यस्य कठिनं मनो बालातुरादिषु ।
वृद्धेषु च न तं मन्ये मानुषं राक्षसो हि सः ॥ ६२ ॥
एतेषां सन्निकर्षात्तु यद्यग्निपरितापजं ।
तथोग्रगन्धजं वापि दुःखं नरकसम्भवं ॥ ६३ ॥
क्षुत्पिपासाभवं दुःखं यच्च मूर्च्छाप्रदं महत् ।
एतेषां त्राणदानन्तु मन्ये स्वर्गसुखात् परं ॥ ६४ ॥
प्राप्स्यन्त्यार्त्ता यदि सुखं बहवो दुःखिते मयि ।
किन्नु प्राप्तं मया न स्यात्तस्मात्त्वं व्रज मा चिरं ॥ ६५ ॥

यमपुरुष उवाच ॥

एष धर्म्मश्च शक्रश्च त्वां नेतुं समुपागतौ ।
अवश्यमस्माद्गन्तव्यं तस्मात् पार्थिव गम्यतां ॥ ६६ ॥

धर्म्म उवाच ॥

नयामि त्वामहं स्वर्गं त्वया सम्यगुपासितः ।
विमानमेतदारुह्य मा विलम्बस्व गम्यतां ॥ ६७ ॥

राजोवाच ॥

नरके मानवा धर्म्म पीड्यन्तेऽत्र सहस्रशः ।
पाहीति चार्त्ताः क्रन्दन्ति मामतो न व्रजाम्यहं ॥ ६८ ॥

इन्द्र उवाच ॥

कर्म्मणा नरकप्राप्तिरेतेषां पापकर्म्मिणां ।
स्वर्गस्त्वयापि गन्तव्यो नृप पुण्येन कर्म्मणा ॥ ६९ ॥

राजोवाच ॥

यदि जानासि धर्म्म त्वं त्वं वा शक्र शचीपते ।
मम यावत्प्रमाणन्तु शुभं तद्वक्तुमर्हथः ॥ ७० ॥

धर्म्म उवाच ॥

अब्बिन्दवो यथाम्भोधौ यथा वा दिवि तारकाः ।
यथा वा वर्षतो धारा गङ्गायां सिकता यथा ॥ ७१ ॥
असंख्येया महाराज यथा विन्द्वादयो ह्यपां ।
तथा तवापि पुण्यस्य संख्या नैवोपपद्यते ॥ ७२ ॥
अनुकम्पामिमामद्य नारकेष्विह कुर्व्वतः ।
तदेव शतसाहस्रं संख्यामुपगतं तव ॥ ७३ ॥
तद्गच्छ त्वं नृपश्रेष्ठ तद्भोक्तुममरालयं ।
एतेऽपि पापन्नरके क्षपयन्तु स्वकर्म्मजं ॥ ७४ ॥

राजोवाच ॥

कथं स्पृहां करिष्यन्ति मत्सम्पर्केषु मानवाः ।
यदि मत्सन्निधावेषामुत्कर्षो नोपजायते ॥ ७५ ॥
तस्मात् यत् सुकृतं किञ्चिन्ममास्ति त्रिदशाधिप ।
तेन मुच्यन्तु नरकात् पापिनो यातनां गताः ॥ ७६ ॥

इन्द्र उवाच ॥

एवमूर्द्धतरं स्थानं त्वयावाप्तं महीपते ।
एतांश्च नरकात् पश्य विमुक्तान् पापकारिणः ॥ ७७ ॥

पुत्र उवाच ॥

ततोऽपतत् पुष्पवृष्टिस्तस्योपरि महीपतेः ।
विमानञ्चाधिरोप्यैनं स्वर्लोकमनयद्धरिः ॥ ७८ ॥
अहञ्चान्ये च ये तत्र यातनाभ्यः परिच्युताः ।
स्वकर्म्मफलनिर्द्दिष्टं ततो जात्यन्तरं गताः ॥ ७९ ॥
एवमेते समाख्याता नरका द्विजसत्तम ।
येन येन च पापेन यां यां योनिमुपैति वै ॥ ८० ॥
तत्तत् सर्व्वं समाख्यातं यथा दृष्टं मया पुरा ।
पुरानुभवजं ज्ञानमवाप्यावितथं तव ॥
अतःपरं महाभाग किमन्यत् कथयामि ते ॥ ८१ ॥

इति श्री मार्कण्डेयपुराणे पितापुत्रसंवादे ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः ॥

पितोवाच ॥

कथितं मे त्वया वत्स संसारस्य व्यवस्थितं ।
स्वरूपमतिहेयस्य घटीयन्त्रवदव्ययं ॥ १ ॥
तदेवमेतदखिलं मयावगतमीदृशं ।
किम्मया वद कर्त्तव्यमेवमस्मिन् व्यवस्थिते ॥ २ ॥

पुत्र उवाच ॥

यदि मद्वचनं तात श्रद्धधास्यविशङ्कितः ।
तत्परित्यज्य गार्हस्थ्यं वानप्रस्थपरो भव ॥ ३ ॥
तमनुष्ठाय विधिवद् विहायाग्निपरिग्रहं ।
आत्मन्यात्मानमाधाय निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः ॥ ४ ॥
एकान्तराशी वश्यात्मा भव भिक्षुरतन्द्रितः ।
तत्र योगपरो भूत्वा वाह्यस्पर्शविवर्जितः ॥ ५ ॥
ततः प्राप्स्यसि तं योगं दुःखसंयोगभेषजं ।
मुक्तिहेतुमनौपम्यमनाख्येयमसङ्गिनं ॥
यत्संयोगान्न ते योगो भूयो भूतैर्भविष्यति ॥ ६ ॥

पितोवाच ॥

वत्स योगं ममाचक्ष्व मुक्तिहेतुमतःपरं ।
येन भूतैः पुनर्भूतो नेदृग्दुःखमवाप्नुयां ॥ ७ ॥
यत्रासक्तिपरस्यात्मा मम संसारबन्धनैः ।
नैति योगमयोगोऽपि तं योगमधुना वद ॥ ८ ॥

संसारादित्यतापार्त्तिविक्षुब्धहृदमानसं ।
ब्रह्मज्ञानाम्बुशीतेन सिञ्च मां वाक्यवारिणा ॥ ९ ॥
अविद्याकृष्णसर्पेण दष्टं तद्विषपीडितं ।
स्ववाक्यामृतपानेन मां जीवय पुनर्मृतं ॥ १० ॥
पुत्रदारगृहक्षेत्रममत्वनिगडार्द्दितं ।
मां मोचयेष्टसद्भावविज्ञानोद्घाटनैस्त्वरन् ॥ ११ ॥

पुत्र उवाच ॥

शृणु तात यथा योगो दत्तात्रेयेण धीमता ।
अलर्काय पुरा प्रोक्तः सम्यक् पृष्टेन विस्तरात् ॥ १२ ॥

पितोवाच ॥

दत्तात्रेयः सुतः कस्य कथं वा योगमुक्तवान् ।
कश्चालर्को महाभागो यो योगं परिपृष्टवान् ॥ १३ ॥

पुत्र उवाच ॥

कौशिको ब्राह्मणः कश्चित् प्रतिष्ठानेऽभवत्पुरे ।
सोऽन्यजन्मकृतैः पापैः कुष्ठरोगातुरोऽभवत् ॥ १४ ॥
तं तथा व्याधितं भार्य्या पतिं देवमिवार्च्चयत् ।
पादाभ्यङ्गाङ्गसंवाहस्नानाच्छादनभोजनैः ॥ १५ ॥
श्लेष्ममूत्रपुरीषासृक्प्रवाहक्षालनेन च ।
रहश्चैवोपचारेण प्रियसम्भाषणेन च ॥ १६ ॥
स तया पूज्यमानोऽपि सदातीव विनीतया ।
अतीवतीव्रकोपत्वान्निर्भर्त्सयति निष्ठुरः ॥ १७

तथापि प्रणता भार्य्या तममन्यत दैवतं ।
तं तथाप्यतिबीभत्सं सर्व्वश्रेष्ठममन्यत ॥ १८ ॥
अचंक्रमणशीलोऽपि स कदाचिद्द्विजोत्तमः ।
प्राह भार्य्यां नयस्वेति त्वं मां तस्या निवेशनं ॥ १९ ॥
या सा वेश्या मया दृष्टा राजमार्गे गृहोषिता ।
तां मां प्रापय धर्म्मज्ञे सैव मे हृदि वर्त्तते ॥ २० ॥
दृष्टा सूर्य्योदये बाला रात्रिश्चेयमुपागता ।
दर्शनानन्तरं सा मे हृदयान्नापसर्पति ॥ २१ ॥
यदि सा चारुसर्व्वाङ्गी पीनश्रोणिपयोधरा ।
नोपगूहति तन्वङ्गी तन्मां द्रक्ष्यसि वै मृतं ॥ २२ ॥
वामः कामो मनुष्याणां बहुभिः प्रार्थ्यते च सा ।
ममाशक्तिश्च गमने संकुलं प्रतिभाति मे ॥ २३ ॥
तत्तदा वचनं श्रुत्वा भर्त्तुः कामातुरस्य सा ।
तत्पत्नी सत्कुलोत्पन्ना महाभागा पतिव्रता ॥ २४ ॥
गाढं परिकरं बद्ध्वा शुल्कमादाय चाधिकं ।
स्कन्धे भर्त्तारमादाय जगाम मृदुगामिनी ॥ २५ ॥
निशि मेघास्तृते व्योम्नि चलद्विद्युत्प्रदर्शिते ।
राजमार्गे प्रियं भर्त्तुश्चिकीर्षन्ती द्विजाङ्गना ॥ २६ ॥
पथि शूले तथा प्रोतमचौरं चौरशङ्कया ।
माण्डव्यमतिदुःखार्त्तमन्धकारेऽथ स द्विजः ॥ २७ ॥
पत्नीस्कन्धे समारूढश्चालयामास कौशिकः ।
पादावमर्षणात् क्रुद्धो माण्डव्यस्तमुवाच ह ॥ २८ ॥

येनाहमेवमत्यर्थं दुःखितश्चालितः पदा ।
दशां कष्टामनुप्राप्तः स पापात्मा नराधमः ॥ २९ ॥
सूर्य्योदयेऽवशः प्राणैर्विमोक्ष्यति न संशयः ।
भास्करालोकनादेव स विनाशमवाप्स्यति ॥ ३० ॥
तस्य भार्य्या ततः श्रुत्वा तं शापमतिदारुणं ।
प्रोवाच व्यथिता सूर्य्यो नैवोदयमुपैष्यति ॥ ३१ ॥
ततः सूर्य्योदयाभावादभवत् सन्तता निशा ।
बहून्यहःप्रमाणानि ततो देवा भयं ययुः ॥ ३२ ॥
निःस्वाध्यायवषट्कारस्वधास्वाहाविवर्जितं ।
कथं नु खल्विदं सर्व्वं न गच्छेत् संक्षयं जगत् ॥ ३३ ॥
अहोरात्रव्यवस्थाया विना मासर्त्तुसंक्षयः ।
तत्संक्षयान्तत्वयने ज्ञायेते दक्षिणोत्तरे ॥ ३४ ॥
विना चायनविज्ञानात् कालः संवत्सरः कुतः ।
संवत्सरं विना नान्यत् कालज्ञानं प्रवर्त्तते ॥ ३५ ॥
पतिव्रताया वचसा नोद्गच्छति दिवाकरः ।
सूर्य्योदयं विना नैव स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ ३६ ॥
नाग्नेर्विहरणञ्चैव क्रत्वभावश्च लक्ष्यते ।
नैवाप्यायनमस्माकं विना होमेन जायते ॥ ३७ ॥
वयमाप्यायिता मर्त्यैर्यज्ञभागैर्यथोचितैः ।
वृष्ट्याताननुगृह्णीमो मर्त्यान् सस्यादिसिद्धये ॥ ३८ ॥
निष्पादितास्वोषधीषु मर्त्या यज्ञैर्यजन्ति नः ।
तेषां वयं प्रयच्छामः कामान् यज्ञादिपूजिताः ॥ ३९ ॥

अधो हि वर्षाम वयं मर्त्त्याश्चोर्द्ध्वप्रवर्षिणः ।
तोयवर्षेण हि वयं हविर्वर्षेण मानवाः ॥ ४० ॥
ये नास्माकं प्रयच्छन्ति नित्यनैमित्तिकीः क्रियाः ।
क्रतुभागं दुरात्मानः स्वयं चाश्नन्ति लोलुपाः ॥ ४१ ॥
विनाशाय वयं तेषां तोयसूर्य्याग्निमारुतान् ।
क्षितिञ्च सन्दूषयामः पापानामपकारिणां ॥ ४२ ॥
दुष्टतोयादिभोगेन तेषां दुष्कृतकर्म्मिणां ।
उपसर्गाः प्रवर्त्तन्ते मरणाय सुदारुणाः ॥ ४३ ॥
ये त्वस्मान् प्रीणयित्वा तु भुञ्जते शेषमात्मना ।
तेषां पुण्यान् वयं लोकान् विदधाम महात्मनां ॥४४ ॥
तन्नास्ति सर्व्वमेवैतद् विनैषां व्युष्टिसंस्थितिं ।
कथन्नु दिनसर्गः स्यादन्योन्यमवदन् सुराः ॥ ४५ ॥
तेषामेव समेतानां यज्ञव्युच्छित्तिशङ्किनां ।
देवानां वचनं श्रुत्वा प्राह देवः प्रजापतिः ॥ ४६ ॥
तेजः परं तेजसैव तपसा च तपस्तथा ।
प्रशाम्यतेऽमरास्तस्माच्छृणुध्वं वचनं मम ॥ ४७ ॥
पतिव्रताया माहात्म्यान्नोद्गच्छति दिवाकरः ।
तस्य चानुदयाद्धानिर्मर्त्त्यानां भवतां तथा ॥ ४८ ॥
तस्मात् पतिव्रतामत्रेरनसूयां तपस्विनीं ।
प्रसादयत वै पत्नीं भानोरुदयकाम्यया ॥ ४९ ॥

पुत्र उवाच ॥

तैः सा प्रसादिता गत्वा प्राहेष्टं व्रियतामिति ।

अयाचन्त दिनं देवा भवत्विति यथा पुरा ॥ ५० ॥

अनसूयोवाच ॥

पतिव्रताया माहात्म्यं न हीयेत कथन्त्विति ।
सम्मान्य तस्मात्तां साध्वीमहः स्रक्ष्याम्यहं सुराः ॥ ५१ ॥
यथा पुनरहोरात्रसंस्थानमुपजायते ।
यथा च तस्याः स्वपतिर्न्न साध्व्या नाशमेष्यति ॥ ५२ ॥

पुत्र उवाच ॥

एवमुक्त्वा सुरांस्तस्या गत्वा सा मन्दिरं शुभा ।
उवाच कुशलं पृष्टा धर्म्मं भर्त्तुस्तथात्मनः ॥ ५३ ॥

अनसूयोवाच ॥

कच्चिन्नन्दसि कल्याणि स्वभर्त्तुर्मुखदर्शनात् ।
कच्चिच्चाखिलदेवेभ्यो मन्यसेऽभ्यधिकं पतिं ॥ ५४ ॥
भर्त्तृशुश्रूषणादेव मया प्राप्तं महत् फलं ।
सर्व्वकामफलावाप्त्या प्रत्यूहाः परिवर्त्तिताः ॥ ५५ ॥
पञ्चर्णानि मनुष्येण साध्वि देयानि सर्व्वदा ।
तथात्मवर्णधर्म्मेण कर्त्तव्यो धनसञ्चयः ॥ ५६ ॥
प्राप्तश्चार्थस्ततः पात्रे विनियोज्यो विधानतः ।
सत्यार्जवतपोदानैर्दयायुक्तो भवेत् सदा ॥ ५७ ॥
क्रियाश्च शास्त्रनिर्दिष्टा रागद्वेषविवर्जिताः ।
कर्त्तव्या अन्वहं श्रद्धापुरस्कारेण शक्तितः ॥ ५८ ॥
स्वजातिविहितानेव लोकानाप्नोति मानवः ।
क्लेशेन महता साध्वि प्राजापत्यादिकान् क्रमात् ॥ ५९ ॥

स्त्रियस्त्वेवं समस्तस्य नरैर्दुःखार्जितस्य वै ।
पुण्यस्यार्द्धापहारिण्यः पतिशुश्रूषयैव हि ॥ ६० ॥
नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न श्राद्धं नाप्युपोषितं ।
भर्तृशुश्रूषयैवैतान् लोकानिष्टान् व्रजन्ति हि ॥ ६१ ॥
तस्मात् साध्वि महाभागे पतिशुश्रूषणं प्रति ।
त्वया मतिः सदा कार्य्या यतो भर्त्ता परा गतिः ॥ ६२ ॥

यद्देवेभ्यो यच्च पित्रागतेभ्यः
कुर्य्याद्भर्त्ताभ्यर्च्चनं सत्क्रियातः ।
तस्याप्यर्द्धं केवलानन्यचित्ता
नारी भुङ्क्ते भर्तृशुश्रूषयैव ॥ ६३ ॥

पुत्र उवाच ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रतिपूज्य तथादरात् ।
प्रत्युवाचात्रिपत्नीं तामनसूयामिदं वचः ॥ ६४ ॥
धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि देवैश्चाप्यवलोकिता ।
यन्मे प्रकृतिकल्याणि श्रद्धां वर्द्धयसे पुनः ॥ ६५ ॥
जानाम्येतन्न नारीणां काचित् पतिसमागतिः ।
तत्प्रीतिश्चोपकाराय इह लोके परत्र च ॥ ६६ ॥
पतिप्रसादादिह च प्रेत्य चैव यशस्विनि ।
नारी सुखमवाप्नोति नार्य्या भर्त्ता हि देवता ॥ ६७ ॥
सा त्वं ब्रूहि महाभागे प्राप्ताया मम मन्दिरं ।
आर्य्याया यन्मया कार्य्यन्तथार्य्येणापि वा शुभे ॥ ६८ ॥

अनसूयोवाच ॥

एते देवाः सहेन्द्रेण मामुपागम्य दुःखिताः ।
त्वद्वाक्यापास्तसत्कर्म्मदिननक्तनिरूपणाः ॥ ६९ ॥
याचन्तेऽहर्निशासंस्थां यथावदविखण्डितां ।
अहं तदर्थमायाता शृणु चैतद्वचो मम ॥ ७० ॥
दिनाभावात् समस्तानामभावो यागकर्म्मणां ।
तदभावात् सुराः पुष्टिं नोपयान्ति तपस्विनि ॥ ७१ ॥
अह्नश्चैव समुच्छेदादुच्छेदः सर्व्वकर्म्मणां ।
तदुच्छेदादनावृष्ट्या जगदुच्छेदमेष्यति ॥ ७२ ॥
तत्त्वमिच्छसि चेदेतत् जगदुद्धर्त्तुमापदः ।
प्रसीद साध्वि लोकानां पूर्व्ववद्वर्त्ततां रविः ॥ ७३ ॥

ब्राह्मण्युवाच ॥

माण्डव्येन महाभागे शप्तो भर्त्ता ममेश्वरः ।
सूर्य्योदये विनाशं त्वं प्राप्स्यसीत्यतिमन्युना ॥ ७४ ॥

अनसूयोवाच ॥

यदि वा रोचते भद्रे ततस्त्वद्वचनादहं ।
करोमि पूर्व्ववद्देहं भर्त्तारञ्च नवं तव ॥ ७५ ॥
मया हि सर्व्वथा स्त्रीणां माहात्म्यं वरवर्णिनि ।
पतिव्रतानामाराध्यमिति सम्मानयामि ते ॥ ७६ ॥

पुत्र उवाच ॥

तथेत्युक्ते तया सूर्य्यमाजुहाव तपस्विनी ।
अनसूयार्घ्यमुद्यम्य दशरात्रे तदा निशि ॥ ७७ ॥

ततो विवस्वान् भगवान् फुल्लपद्मारुणाकृतिः ।
शैलराजानमुदयमारुरोहोरुमण्डलः ॥ ७८ ॥
समनन्तरमेवास्या भर्त्ता प्राणैर्व्ययुज्यत ।
पपात च महीपृष्ठे पतन्तं जगृहे च सा ॥ ७९ ॥

अनसूयोवाच ॥

न विषादस्त्वया भद्रे कर्त्तव्यः पश्य मे बलं ।
पतिशुश्रूषयावाप्तं तपसः किञ्चिरेण ते ॥ ८० ॥
यथा भर्तृसमं नान्यमपश्यं पुरुषं क्वचित् ।
रूपतः शीलतो बुद्ध्या वाङ्माधुर्य्यादिभूषणैः ॥ ८१ ॥
तेन सत्येन विप्रोऽयं व्याधिमुक्तः पुनर्युवा ।
प्राप्नोतु जीवितं भार्य्यासहायः शरदां शतं ॥ ८२ ॥
यथा भर्तृसमं नान्यमहं पश्यामि दैवतं ।
तेन सत्येन विप्रोऽयं पुनर्जीवत्वनामयः ॥ ८३ ॥
कर्म्मणा मनसा वाचा भर्त्तुराराधनं प्रति ।
यथा ममोद्यमो नित्यं तथायं जीवतां द्विजः ॥ ८४ ॥

पुत्र उवाच ॥

ततो विप्रः समुत्तस्थौ व्याधिमुक्तः पुनर्युवा ।
स्वभाभिर्भासयन् वेश्म वृन्दारक इवाजरः ॥ ८५ ॥
ततोऽपतत् पुष्पवृष्टिर्देववाद्यादिनिस्वनः ।
लेभिरे च मुदं देवा अनसूयामथाब्रुवन् ॥ ८६ ॥

देवा ऊचुः ॥

वरं वृणीष्व कल्याणि देवकार्य्यं महत् कृतं ।

त्वया यस्मात्ततो देवा वरदास्ते तपस्विनि ॥ ८७ ॥

अनसूयोवाच ॥

यदि देवाः प्रसन्ना मे पितामहपुरोगमाः ।
वरदा वरयोग्या च यद्यहं भवतां मता ॥ ८८ ॥
तद्यान्तु मम पुत्रत्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
योगञ्च प्राप्नुयां भर्तृसहिता क्लेशमुक्तये ॥ ८९ ॥
एवमस्त्विति तां देवा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ।
प्रोक्ता जग्मुर्यथान्यायमनुमान्य तपस्विनीं ॥ ९० ॥

इति मार्कण्डेयपुराणे पितापुत्रसंवादे अनसूयावरप्राप्तिः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ॥

पुत्र उवाच ॥

ततः काले बहुतिथे द्वितीयो ब्रह्मणः सुतः ।
स्वभार्य्यां भगवानत्रिरनसूयामपश्यत ॥ १ ॥
ऋतुस्नातां सुचार्व्वङ्गीं लोभनीयोत्तमाकृतिं ।
सकामो मनसा भेजे स मुनिस्तामनिन्दितां ॥ २ ॥
तस्याभिध्यायतस्तान्तु विकारो योऽन्वजायत ।
तमेवोवाह पवनस्तिरश्चोर्द्ध्वञ्च वेगवान् ॥ ३ ॥
ब्रह्मरूपञ्च शुक्लाभं पतमानं समन्ततः ।
सोमरूपं रजोपेतं दिशस्तं जगृहुर्दश ॥ ४ ॥

स सोमो मानसो जज्ञे तस्यामत्रेः प्रजापतेः ।
पुत्रः समस्तसत्वानामायुराधार एवच ॥ ५ ॥
तुष्टेन विष्णुना जज्ञे दत्तात्रेयो महात्मना ।
स्वशरीरात् समुत्पाद्य सत्वोद्रिक्तो द्विजोत्तमः ॥ ६ ॥
दत्तात्रेय इति ख्यातः सोऽनसूयास्तनं पपौ ।
विष्णुरेवावतीर्णोऽसौ द्वितीयोऽत्रेः सुतोऽभवत् ॥ ७ ॥
सप्ताहात् प्रच्युतो मातुरुदरात् कुपितो यतः ।
हैहयेन्द्रमुपावृत्तमपराध्यन्तमुद्धतं ॥ ८ ॥
दृष्ट्वात्रौ कुपितः सद्यो दग्धुकामः स हैहयं ।
गर्भवासमहायासदुःखामर्षसमन्वितः ॥ ९ ॥
दुर्व्वासास्तमसोद्रिक्तो रुद्रांशः समजायत ।
इति पुत्रत्रयं तस्या जज्ञे ब्रह्मेशवैष्णवं ॥ १० ॥
सोमो ब्रह्माभवद्विष्णुर्द्दत्तात्रेयो व्यजायत ।
दुर्व्वासाः शङ्करो जज्ञे वरदानाद्दिवौकसां ॥ ११ ॥
सोमः स्वरश्मिभिः शीतैर्व्वीरुधौषधिमानवान् ।
आप्याययन् सदा स्वर्गे वर्त्तते स प्रजापतिः ॥ १२ ॥
दत्तात्रेयः प्रजां पाति दुष्टदैत्यनिबर्हणात् ।
शिष्टानुग्रहकृच्चेति ज्ञेयस्त्वांशः स वैष्णवः ॥ १३ ॥
निर्द्दहत्यवमन्तारं दुर्व्वासा भगवानजः ।
रौद्रं समाश्रित्य वपुर्दृङ्मनोवाग्भिरुद्धतः ॥ १४ ॥
सोमत्वं भगवानत्रिः पुनश्चक्रे प्रजापतिः ।
दत्तात्रेयोऽपि विषयान् योगस्थो बुभुजे हरिः ॥ १५ ॥

दुर्व्वासाः पितरं हित्वा मातरं चोत्तमं व्रतं ।
उन्मत्ताख्यं समाश्रित्य परिबभ्राम मेदिनीं ॥ १६ ॥
मुनिपुत्त्रवृतो योगी दत्तात्रेयोऽप्यसङ्गितां ।
अभीप्सुमानः सरसि निममज्ज चिरं प्रभुः ॥ १७ ॥
तथापि तं महात्मानमतीव प्रियदर्शनं ।
तत्यजुर्न्न कुमारास्ते सरसस्तीरमाश्रिताः ॥ १८ ॥
दिव्ये वर्षशते पूर्णे यदा ते न त्यजन्ति तं ।
तत्प्रीत्या सरसस्तीरं सर्व्वे मुनिकुमारकाः ॥ १९ ॥
ततो दिव्याम्बरधरां चारुपीननितम्बिनीं ।
नारीमादाय कल्याणीमुत्ततार जलान्मुनिः ॥ २० ॥
स्त्रीसन्निकर्षाद्येते परित्यक्ष्यन्ति मामिति ।
मुनिपुत्त्रास्ततोऽसङ्गी स्थास्यामीति विचिन्तयन् ॥ २१ ॥
तथापि तं मुनिसुता न त्यजन्ति यदा मुनिं ।
ततः सह तया नार्य्या मद्यपानमथापिवत् ॥ २२ ॥
सुरापानरतं ते न सभार्य्यं तत्यजुस्ततः ।
गीतवाद्यादिवनिताभोगसंसर्गदूषितं ॥ २३ ॥
मन्यमाना महात्मानं तया सह वहिष्क्रियं ।
नावाप दोषं योगीशो वारुणीं स पिवन्नपि ॥ २४ ॥
अन्तावसायिवेश्मान्तर्मातरिश्वा वसन्निव ।
सुरां पिवन् सपत्नीकस्तपस्तेपे स योगवित् ॥
योगीश्वरश्चिन्त्यमानो योगिभिर्मुक्तिकाङ्क्षिभिः ॥ २५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे दत्तात्रेयोत्पत्तिः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ॥

पुत्र उवाच ॥

कस्यचित्त्वथ कालस्य कृतवीर्य्यात्मजोऽर्जुनः ।
कृतवीर्य्ये दिवं याते मन्त्रिभिः सपुरोहितैः ॥ १ ॥
पौरैश्चात्माभिषेकार्थं समाहूतोऽब्रवीदिदं ।
नाहं राज्यं करिष्यामि मन्त्रिणो नरकोत्तरं ॥ २ ॥
यदर्थं गृह्यते शुल्कं तदनिष्पादयन् वृथा ।
पण्यानां द्वादशं भागं भूपालाय वणिग्जनः ॥ ३ ॥
दत्वार्थरक्षिभिर्म्मार्गे रक्षितो याति दस्युतः ।
गोपाश्च घृततक्रादेः षड्भागञ्च कृषीवलाः ॥ ४ ॥
दत्वान्यद्भूभुजे दद्युर्यदि भागं ततोऽधिकं ।
पण्यादीनामशेषाणां वणिजो गृह्णतस्ततः ॥ ५ ॥
इष्टापूर्त्तविनाशाय तद्राज्ञश्चौरधर्म्मिणः ।
यद्यन्यैः पाल्यते लोकस्तद्वृत्त्यन्तरसंश्रितः ॥ ६ ॥
गृह्णतो बलिषड्भागं नृपतेर्न्नरको ध्रुवं ।
निरूपितमिदं राज्ञः पूर्व्वैरक्षणवेतनं ॥ ७ ॥
अरक्षंश्चौरतश्चौर्य्यन्तदेनो नृपतेर्भवत् ।
तस्माद्यदि तपस्तप्त्वा प्राप्तो योगित्वमीप्सितं ॥ ८ ॥
भुवः पालनसामर्थ्ययुक्त एको महीपतिः ।
पृथिव्यां शस्त्रधृङ्मान्यस्त्वहमेवर्द्धिसंयुतः ॥
ततो भविष्ये नात्मानं करिष्ये पापभागिनं ॥ ९ ॥

पुत्र उवाच ॥

तस्य तन्निश्चयं ज्ञात्वा मन्त्रिमध्ये स्थितोऽब्रवीत् ।
गर्गो नाम महाबुद्धिर्मुनिश्रेष्ठो वयोऽतिगः ॥ १० ॥
यद्येवं कर्त्तुकामस्त्वं राज्यं सम्यक् प्रशासितुं ।
ततः शृणुष्व मे वाक्यं कुरुष्व च नृपात्मज ॥ ११ ॥
दत्तात्रेयं महाभागं सह्याद्रिगिरिकृताश्रयं ।
तमाराधय भूपाल पाति यो भुवनत्रयं ॥ १२ ॥
योगयुक्तं महाभागं सर्व्वत्र समदर्शिनं ।
विष्णोरंशं जगद्धातुरवतीर्णं महीतले ॥ १३ ॥
यमाराध्य सहस्राक्षः प्राप्तवान् पदमात्मनः ।
हृतं दुरात्मभिर्दैत्यैर्जघान च दितेः सुतान् ॥ १४ ॥

अर्जुन उवाच ॥

कथमाराधितो देवैर्दत्तात्रेयः प्रतापवान् ।
कथञ्चापहृतं दैत्यैरिन्द्रत्वं प्राप वासवः ॥ १५ ॥

गर्ग उवाच ॥

देवानां दानवानाञ्च युद्धमासीत् सदारुणं ।
दैत्यानामीश्वरो जम्भो देवानाञ्च शचीपतिः ॥ १६ ॥
तेषाञ्च युद्ध्यमानानान्दिव्यः संवत्सरो गतः ।
ततो देवाः पराभूता दैत्या विजयिनोऽभवन् ॥ १७ ॥
विप्रचित्तिमुखैर्देवा दानवैस्ते पराजिताः ।
पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्जये ॥ १८ ॥

बृहस्पतिमुपागम्य दैत्यसैन्यबधेप्सवः ।
अमन्त्रयन्त सहिता वालिखिल्यैस्तथर्षिभिः ॥ १९ ॥

बृहस्पतिरुवाच ॥

दत्तात्रेयं महात्मानमत्रेः पुत्त्रं तपोधनं ।
विकृताचरणं भक्त्या सन्तोषयितुमर्हथ ॥ २० ॥
स वो दैत्यविनाशाय वरदो दास्यते वरं ।
ततो हनिष्यथ सुरा सहिता दैत्यदानवान् ॥ २१ ॥

गर्ग उवाच ॥

इत्युक्तास्ते तदा जग्मुर्दत्तात्रेयाश्रमं सुराः ।
ददृशुश्च महात्मानं तं ते लक्ष्म्या समन्वितं ॥ २२ ॥
उद्गीयमानं गन्धर्व्वैः सुरापानरतं मुनिं ।
ते तस्य गत्वा प्रणतिमवदन् साध्यसाधनं ॥ २३ ॥
चक्रुः स्तवं चोपजह्रुर्भक्ष्यभोज्यस्रगादिकं ।
तिष्ठन्तमनुतिष्ठन्ति यान्तं यान्ति दिवौकसः ॥ २४ ॥
आराधयामासुरधः स्थितास्तिष्ठन्तमासने ।
स प्राह प्रणतान्देवान्दत्तात्रेयः किमिष्यते ॥
मत्तो भवद्भिर्येनेयं शुश्रूषा क्रियते मम ॥ २५ ॥

देवा ऊचुः ॥

दानवैर्मुनिशार्दूल जम्भाद्यैर्भूर्भुवादिकं ।
हृतं त्रैलोक्यमाक्रम्य क्रतुभागाश्च कृत्स्नशः ॥ २६ ॥
तद्बधे कुरु बुद्धिं त्वं परित्राणाय नोऽनघ ।
त्वत्प्रसादादभीप्सामः पुनः प्राप्तं त्रिपिष्टपं ॥ २७ ॥

दत्तात्रेय उवाच ॥

मद्यासक्तोऽहमुच्छिष्टो नचैवाहं जितेन्द्रियः ।
कथमिच्छथ मत्तोऽपि देवाः शत्रुपराभवं ॥ २८ ॥

देवा ऊचुः ॥

अनघस्त्वं जगन्नाथ न लेपस्तव विद्यते ।
विद्याक्षालनशुद्धान्तर्न्निविष्टज्ञानदीधिते ॥ २९ ॥

दत्तात्रेय उवाच ॥

सत्यमेतत् सुरा विद्या ममास्ति समदर्शिनः ।
अस्यास्तु योषितः सङ्गादहमुच्छिष्टतां गतः ॥ ३० ॥
स्त्रीसम्भोगो हि दोषाय सातत्येनोपसेवितः ।
एवमुक्तास्ततो देवाः पुनर्व्वचनमब्रुवन् ॥ ३१ ॥

देवा ऊचुः ॥

अनघेयं द्विजश्रेष्ठ जगन्माता न दुष्यते ।
यथांशुमाला सूर्य्यस्य द्विजचण्डालसङ्गिनी ॥ ३२ ॥

गर्ग उवाच ॥

एवमुक्तस्ततो देवैर्द्दत्तात्रेयोऽब्रवीदिदं ।
प्रहस्य त्रिदशान् सर्व्वान् यद्येतद्भवतां मतं ॥ ३३ ॥
तदाहूयासुरान् सर्व्वान् युद्धाय सुरसत्तमाः ।
इहानयत मद्दृष्टिगोचरं मा विलम्बत ॥ ३४ ॥
मद्दृष्टिपातहुतभुक्प्रक्षीणबलतेजसः ।
येन नाशमशेषास्ते प्रयान्ति मम दर्शनात् ॥ ३५ ॥

गर्ग उवाच ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा देवैर्दैत्या महाबलाः ।
आहवाय समाहूता जग्मुर्देवगणान् रुषा ॥ ३६ ॥
ते हन्यमाना दैतेयैर्देवाः शीघ्रं भयातुराः ।
दत्तात्रेयाश्रमं जग्मुः समेताः शरणार्थिनः ॥ ३७ ॥
तमेव विविशुर्दैत्याः कालयन्तो दिवौकसः ।
ददृशुश्च महात्मानं दत्तात्रेयं महाबलं ॥ ३८ ॥
वामपार्श्वस्थितामिष्टामशेषजगतां शुभां ।
भार्य्याञ्चास्य सुचार्व्वङ्गीं लक्ष्मीमिन्दुनिभाननां ॥ ३९ ॥
नीलोत्पलाभनयनां पीनश्रोणिपयोधरां ।
गदन्तीं मधुरां भाषां सर्व्वैर्योषिद्गुणैर्युतां ॥ ४० ॥
ते तां दृष्ट्वाग्रतो दैत्याः साभिलाषा मनोभवं ।
न शेकुरुद्धतं धैर्य्यान्मनसा वोढुमातुराः ॥ ४१ ॥
त्यक्त्वा देवान् स्त्रियं तान्तु हर्त्तुकामा हतौजसः ।
तेन पापेन मुह्यन्तः संसक्तास्ते ततोऽब्रुवन् ॥ ४२ ॥
स्त्रीरत्नमेतत् त्रैलोक्ये सारं नो यदि वै भवेत् ।
कृतकृत्यास्ततः सर्व्वे इति नो भावितं मनः ॥ ४३ ॥
तस्मात् सर्व्वे समुत्क्षिप्य शिविकायां सुरार्द्दनाः ।
आरोप्य स्वमधिष्ठानं नयाम इति निश्चिताः ॥ ४४ ॥

गर्ग उवाच ॥

सानुरागास्ततस्ते तु प्रोक्ताश्चेत्थं परस्परं ।
तस्य तां योषितं साध्वीं समुत्क्षिप्य स्मरार्द्दिताः ॥ ४५ ॥

शिविकायां समारोप्य सहिता दैत्यदानवाः ।
शिरःसु शिविकां कृत्वा स्वस्थानाभिमुखं ययुः ॥ ४६ ॥
दत्तात्रेयस्ततो देवान् विहस्येदमथाब्रवीत् ।
दिष्ट्या वर्द्धथ दैत्यानामेषा लक्ष्मीः शिरोगता ॥
सप्त स्थानान्यतिक्रान्ता नवमन्यमुपैष्यति ॥ ४७ ॥

देवा ऊचुः ॥

कथयस्व जगन्नाथ केषु स्थानेष्ववस्थिता ।
पुरुषस्य फलं किं वा प्रयच्छत्यथ नश्यति ॥ ४८ ॥

दत्तात्रेय उवाच ॥

नृणां पदे स्थिता लक्ष्मीर्निलयं संप्रयच्छति ।
सक्थ्नोश्च संस्थिता वस्त्रं तथा नानाविधं वसु ॥ ४९ ॥
कलत्रञ्च गुह्यसंस्था क्रोडस्थापत्यदायिनी ।
मनोरथान् पूरयति पुरुषाणां हृदि स्थिता ॥ ५० ॥
लक्ष्मीर्लक्ष्मीवतां श्रेष्ठा कण्ठस्था कण्ठभूषणं ।
अभीष्टबन्धुदारैश्च तथाश्लेषं प्रवासिभिः ॥ ५१ ॥
मृष्टानुवाक्यलावण्यमाज्ञामवितथां तथा ।
मुखसंस्था कवित्वञ्च यच्छत्युदधिसम्भवा ॥ ५२ ॥
शिरोगता सन्त्यजति ततोऽन्यं याति चाश्रयं ।
सेयं शिरोगता चैतान् परित्यक्ष्यति साम्प्रतं ॥ ५३ ॥
प्रगृह्यास्त्राणि बध्यन्तां तस्मादेते सुरारयः ।
न भेतव्यं भृशं चैते मया निस्तेजसः कृताः ॥
परदारावमर्षाच्च दग्धपुण्या हतौजसः ॥ ५४ ॥

गर्ग उवाच ॥

ततस्ते विविधैरस्त्रैर्बध्यमानाः सुरारयः ।
मूर्ध्नि लक्ष्म्या समाक्रान्ता विनेशुरिति नः श्रुतं ॥ ५५ ॥
लक्ष्मीश्चोत्पत्य संप्राप्ता दत्तात्रेयं महामुनिं ।
स्तूयमाना सुरैः सर्व्वैर्दैत्यनाशान्मुदान्वितैः ॥ ५६ ॥
प्रणिपत्य ततो देवा दत्तात्रेयं मनीषिणं ।
नाकपृष्ठमनुप्राप्ता यथापूर्व्वं गतज्वराः ॥ ५७ ॥
तथा त्वमपि राजेन्द्र यदीच्छसि यथेप्सितं ।
प्राप्नुमैश्वर्य्यमतुलं तूर्णमाराधयस्व तं ॥ ५८ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे गर्गवाक्यं ॥ १८ ॥

ऊनविंशोऽध्यायः ॥

पुत्र उवाच ॥

इत्यृषेर्व्वचनं श्रुत्वा कार्त्तवीर्य्यो नरेश्वरः ।
दत्तात्रेयाश्रमं गत्वा तं भक्त्या समपूजयत् ॥ १ ॥
पादसंवाहनाद्येन मध्वाद्याहरणेन च ।
स्रक्चन्दनादिगन्धाम्बुफलाद्यानयनेन च ॥ २ ॥
तथान्नसाधनैस्तस्य उच्छिष्टापोहनेन च ।
परितुष्टो मुनिर्भूपं तमुवाच तथैव सः ॥ ३ ॥
यथैवोक्ताः पुरा देवा मद्यभोगादिकुत्सनं ।

स्त्री चेयं मम पार्श्वस्थेत्येतद्भोगाच्च कुत्सितं ॥ ४ ॥
सदैवाहं न मामेवमुपरोद्धुं त्वमर्हसि ।
अशक्तामुपकाराय शक्तामाराधयस्व भोः ॥ ५ ॥

जड उवाच ॥

तेनैवमुक्तो मुनिना स्मृत्वा गर्गवचश्च तत् ।
प्रत्युवाच प्रणम्यैनं कार्त्तवीर्य्यार्जुनस्तदा ॥ ६ ॥

अर्जुन उवाच ॥

किं मां मोहयसे देव स्वां मायां समुपाश्रितः ।
अनघस्त्वं तथैवेयं देवी सर्व्वभवारणिः ॥ ७ ॥
इत्युक्तः प्रीतिमान् देवस्ततस्तं प्रत्युवाच ह ।
कार्त्तवीर्य्यं महाभागं वशीकृतमहीतलं ॥ ८ ॥
वरं वृणीष्व गुह्यं मे यत् त्वया समुदीरितं ।
तेन तुष्टिः परा जाता त्वय्यद्य मम पार्थिव ॥ ९ ॥
ये च मां पूजयिष्यन्ति गन्धमाल्यादिभिर्न्नराः ।
मांसमद्योपहारैश्च मिष्टान्नैश्चाज्यसंयुतैः ॥ १० ॥
लक्ष्मीसमेतं गीतैश्च ब्राह्मणानान्तथार्च्चनैः ।
वाद्यैर्मनोरमैर्व्वीणावेणुशङ्खादिभिस्तथा ॥ ११ ॥
तेषामहं परां तुष्टिं पुत्त्रदारधनादिकं ।
प्रदास्याम्यवघातञ्च हनिष्याम्यव मन्यतां ॥ १२ ॥
स त्वं वरय भद्रं ते वरं यन्मनसेप्सितं ।
प्रसादसुमुखस्तेऽहं गुह्यनामप्रकीर्त्तनात् ॥ १३ ॥

कार्त्तवीर्य्य उवाच ॥

यदि देव प्रसन्नस्त्वं तत्प्रयच्छर्द्धिमुत्तमां ।
यया प्रजाः पालयेऽहं नचाधर्म्ममवाप्नुयां ॥ १४ ॥
परानुस्मरणे ज्ञानमप्रतिद्वन्द्वतां रणे ।
सहस्रमाप्तुमिच्छामि बाहूनां लघुतागुणं ॥ १५ ॥
असङ्गा गतयः सन्तु शैलाकाशाम्बुभूमिषु ।
पातालेषु च सर्व्वेषु बधश्चाप्यधिकान्नरात् ॥ १६ ॥
तथोन्मार्गप्रवृत्तस्य चास्तु सन्मार्गदेशकः ।
सन्तु मेऽतिथयः श्लाघ्या वित्तदाने तथाक्षये ॥ १७ ॥
अनष्टद्रव्यता राष्ट्रे ममानुस्मरणेन च ।
त्वयि भक्तिर्म्ममैवास्तु नित्यमव्यभिचारिणी ॥ १८ ॥

दत्तात्रेय उवाच ॥

यत्र ते कीर्त्तिताः सर्व्वे तान् वरान् समवाप्स्यसि ।
मत्प्रसादाच्च भविता चक्रवर्त्ती त्वमीश्वरः ॥ १९ ॥

जड उवाच ॥

प्रणिपत्य ततस्तस्मै दत्तात्रेयाय सोऽर्ज्जुनः ।
आनाय्य प्रकृतीः सम्यगभिषेकमगृह्णत ॥ २० ॥
आघोषयामास तदा स्थितो राज्ये स हैहयः ।
दत्तात्रेयात् परामृद्धिमवाप्यातिबलान्वितः ॥ २१ ॥
अद्य प्रभृति यः शस्त्रं मामृतेऽन्यो ग्रहीष्यति ।
हन्तव्यः स मया दस्युः परहिंसारतोऽपि वा ॥ २२ ॥
इत्याज्ञप्ते न तद्राष्ट्रे कश्चिदायुधधृङ्नरः ।

तमृते पुरुषव्याघ्रं नभूवोरुपराक्रमं ॥ २३ ॥
स एव ग्रामपालोऽभूत् पशुपालः स एव च ।
क्षेत्रपालः स एवासीद्द्विजातीनाञ्च रक्षिता ॥ २४ ॥
तपस्विनां पालयिता सार्थपालस्तु सोऽभवत् ।
दस्युव्यालाग्निशस्त्रादिभयेष्वब्धौ निमज्जतां ॥ २५ ॥
अन्यासु चैव मग्नानामापत्सु परवीरहा ।
स एव संस्मृतः सद्यः समुद्धर्त्ताभवन्नृणां ॥ २६ ॥
अनष्टद्रव्यता चासीत्तस्मिन् शासति पार्थिवे ।
तेनेष्टं बहुभिर्यज्ञैः समाप्तवरदक्षिणैः ॥ २७ ॥
तेनैव च तपस्तप्तं संग्रामेष्वभिचेष्टितं ।
तस्यर्द्धिमतिमानञ्च दृष्ट्वा प्राहाङ्गिरा मुनिः ॥ २८ ॥
न नूनं कार्त्तवीर्य्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः ।
यज्ञैर्दानैस्तपोभिर्व्वा संग्रामे चातिचेष्टितैः ॥ २९ ॥
दत्तात्रेयाहि्ने यस्मिन् स प्रापर्द्धिं नरेश्वरः ।
तस्मिंस्तस्मिन् दिने यागं दत्तात्रेयस्य सोऽकरोत् ॥ ३० ॥
तत्रैव च प्रजाः सर्व्वास्तस्मिन्नहनि भूपतेः ।
तस्यर्द्धिं परमां दृष्ट्वा यागञ्चक्रुः समाधिना ॥ ३१ ॥
इत्येतत्तस्य माहात्म्यं दत्तात्रेयस्य धीमतः ।
विष्णोश्चराचरगुरोरनन्तस्य महात्मनः ॥ ३२ ॥
प्रादुर्भावाः पुराणेषु कथ्यन्ते शार्ङ्गधन्विनः ।
अनन्तस्याप्रमेयस्य शंखचक्रगदाभृतः ॥ ३३ ॥
एतस्य परमं रूपं यश्चिन्तयति मानवः ।

स सुखी स च संसारात् समुत्तीर्णोऽचिराद्भवेत् ॥ ३४ ॥
सदैव वैष्णवानाञ्च भक्त्याहं सुलभोऽस्मि भोः ।
इत्येवं यस्य वै वाचस्तं कथं नाश्रयेज्जनः ॥ ३५ ॥
अधर्म्मस्य विनाशाय धर्म्माचारार्थमेव च ।
अनादिनिधनो देवः करोति स्थितिपालनं ॥ ३६ ॥
तथैव जन्म चाख्यातमनर्कं कथयामि ते ।
तथा च योगः कथितो दत्तात्रेयेण तस्य वै ॥
पितृभक्तस्य राजर्षेरनर्कस्य महात्मनः ॥ ३७ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे दत्तात्रेयीयं समाप्तं ॥ १९ ॥

विंशोऽध्यायः ॥

जड उवाच ॥

प्राग्बभूव महावीर्य्यः शत्रुजिन्नाम पार्थिवः ।
तुतोष यस्य यज्ञेषु सोमावाप्त्या पुरन्दरः ॥ १ ॥
तस्यात्मजो महावीर्य्यो बभूवारिविदारणः ।
बुद्धिविक्रमलावण्यैर्गुरुशक्राश्विभिः समः ॥ २ ॥
स समानवयोबुद्धिसत्त्वविक्रमचेष्टितैः ।
नृपपुत्रो नृपसुतैर्नित्यमास्ते समावृतः ॥ ३ ॥
कदाचिच्छास्त्रसम्भारविवेककृतनिश्चयः ।
कदाचित् काव्यसंलापगीतनाटकसम्भवैः ॥ ४ ॥
तथैवाक्षविनोदैश्च शस्त्रास्त्रविनयेषु च ।

योग्यानि युद्धनागाश्वस्यन्दनाभ्यासतत्परः ॥ ५ ॥
रेमे नरेन्द्रपुत्रोऽसौ नरेन्द्रतनयैः सह ।
यथैव हि दिवा तद्वद्रात्रावपि मुदा युतः ॥ ६ ॥
तेषान्तु क्रीडतां तत्र द्विजभूपविशां सुताः ।
समानवयसः प्रीत्या रन्तुमायान्त्यनेकशः ॥ ७ ॥
कस्यचित्त्वथ कालस्य नागलोकान्महीतलं ।
कुमारावागतौ नागौ पुत्रावश्वतरस्य तु ॥ ८ ॥
ब्रह्मरूपप्रतिच्छन्नौ तरुणौ प्रियदर्शनौ ।
तौ तैर्नृपसुतैः सार्द्धं तथैवान्यैर्द्विजन्मभिः ॥ ९ ॥
विनोदैर्विविधैस्तत्र तस्थतुः प्रीतिसंयुतौ ।
सर्व्वे च ते नृपसुतास्ते च ब्रह्मविशां सुताः ॥ १० ॥
नागराजात्मजौ तौ च स्नानसंवाहनादिकं ।
वस्त्रगन्धानुसंयुक्तांश्चक्रुर्भोगभुजिक्रियां ॥ ११ ॥
अहन्यहन्यनुप्राप्ते तौ च नागकुमारकौ ।
आजग्मतुर्मुदा युक्तौ प्रीत्या सूनोर्महीपतेः ॥ १२ ॥
स च ताभ्यां नृपसुतः परं निर्व्वाणमाप्तवान् ।
विनोदैर्विविधैर्हास्यसंलापादिभिरेव च ॥ १३ ॥
विना ताभ्यां न बुभुजे न सस्नौ न पपौ मधु ।
न रराम न जग्राह शास्त्राण्यात्मगुणर्द्धये ॥ १४ ॥
रसातले च तौ रात्रिं विना तेन महात्मना ।
निश्वासपरमौ नीत्वा जग्मतुस्तं दिने दिने ॥ १५ ॥
मर्त्यलोके परा प्रीतिर्भवतोः केन पुत्रकौ ।

सहेति पप्रच्छ पिता तावुभौ नागदारकौ ॥ १६ ॥
दृष्टयोरत्र पाताले बहूनि दिवसानि मे ।
दिवा रजन्यामेवोभौ पश्यामि प्रियदर्शनौ ॥ १७ ॥

जड उवाच ॥

इति पित्रा स्वयं पृष्टौ प्रणिपत्य कृताञ्जली ।
प्रत्यूचतुर्महाभागावुरगाधिपतेः सुतौ ॥ १८ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

पुत्रः शत्रुजितस्तात नाम्ना ख्यात ऋतध्वजः ।
रूपवानार्जवोपेतः शूरो मानी प्रियम्वदः ॥ १९ ॥
अनापृष्टकथो वाग्मी विद्वान् मैत्रो गुणाकरः ।
मान्यमानयिता धीमान् ह्रीमान् विनयभूषणः ॥ २० ॥
तस्योपचारसंप्रीतिसम्भोगापहृतं मनः ।
नागलोके भुवो लोके न रतिं विन्दते पितः ॥ २१ ॥
तद्वियोगेन नस्तात न पातालञ्च शीतलं ।
परितापाय तत्सङ्गादाह्लादाय रविर्दिवा ॥ २२ ॥

पितोवाच ॥

पुत्रः पुण्यवतो धन्यः स यस्यैवं भवद्विधैः ।
परोक्षस्यापि गुणिभिः क्रियते गुणकीर्त्तनं ॥ २३ ॥
सन्ति शास्त्रविदोऽशीलाः सन्ति मूर्खाः सुशीलिनः ।
शास्त्रशीलसमं मन्ये पुत्रौ धन्यतरं तु तं ॥ २४ ॥
यस्य मित्रगुणान् मित्राण्यमित्राश्च पराक्रमं ।
कथयन्ति सदा सत्सु पुत्रवांस्तेन वै पिता ॥ २५ ॥

तस्योपकारिणः कच्चिद्भवद्भ्रामभिवाञ्छितं ।
किञ्चिन्निष्पादितं वत्सौ परितोषाय चेतसः ॥ २६ ॥
स धन्यो जीवितं तस्य तस्य जन्म सुजन्मनः ।
यस्यार्थिनो न विमुखा मित्रार्थो न च दुर्ब्बलः ॥ २७ ॥
मद्गृहे यत्सुवर्णादि रत्नं वाहनमासनं ।
यच्चान्यत्प्रीतये तस्य तद्देयमविशङ्कया २८ ॥
धिक् तस्य जीवितं पुंसो मित्राणामुपकारिणां ।
प्रतिरूपमकुर्व्वन् यो जीवामीत्यवगच्छति ॥ २९ ॥
उपकारं सुहृद्वर्गे योऽपकारञ्च शत्रुषु ।
न्नमेघो वर्षति प्राज्ञस्तस्येच्छन्ति सदोन्नतिं ॥ ३० ॥

पुत्रावूचतुः ॥

किन्तस्य कृतकृत्यस्य कर्त्तुं शक्येत केनचित् ।
यस्य सर्व्वार्थिनो गेहे सर्व्वकामैः सदार्च्चिताः ॥ ३१ ॥
यानि रत्नानि तद्गेहे पाताले तानि नः कुतः ।
वाहनासनयानानि भूषणान्यम्बराणि च ॥ ३२ ॥
विज्ञानं तत्र यच्चास्ति तदन्यत्र न विद्यते ।
प्राज्ञानामप्यसौ तात सर्व्वसन्देहहृत्तमः ॥ ३३ ॥
एकं तस्यास्ति कर्त्तव्यमसाध्यं तच्च नौ मतं ।
हिरण्यगर्भगोविन्दशर्व्वादीनीश्वरादृते ॥ ३४ ॥

पितोवाच ॥

तथापि श्रोतुमिच्छामि तस्य यत्कार्य्यमुत्तमं ।
असाध्यमथवा साध्यं किं वासाध्यं विपश्चितां ॥ ३५ ॥

देवत्वममरेशत्वं तत्पूज्यत्वञ्च मानवाः ।
प्रयान्ति वाञ्छितं वान्यद्दृढं ये व्यवसायिनः ॥ ३६ ॥
नाविज्ञातं नचागम्यं नाप्राप्यं दिवि चेह वा ।
उद्यतानां मनुष्याणां यतचित्तेन्द्रियात्मनां ॥ ३७ ॥
योजनानां सहस्राणि व्रजन् याति पिपीलिकः ।
अगच्छन् वैनतेयोऽपि पादमेकं न गच्छति ॥ ३८ ॥
क्व भूतलं क्व च ध्रौवं स्थानं यत्प्राप्तवान् ध्रुवः ।
उत्तानपादनृपतेः पुत्त्रः सन् भूमिगोचरः ॥ ३९ ॥
तत्कथ्यतां महाभाग कार्य्यवान् येन पुत्त्रकौ ।
स भूपालसुतः साधुर्येनानृण्यं भवेत वां ॥ ४० ॥

पुत्त्रावूचतुः ॥

तेनाख्यातमिदं तात पूर्व्ववृत्तं महात्मना ।
कौमारके यथा तस्य वृत्तं सद्वृत्तशालिनः ॥ ४१ ॥
तन्तु शत्रुजितं तात पूर्व्वं कश्चिद्द्विजोत्तमः ।
गालवोऽभ्यागमद्धीमान् गृहीत्वा तुरगोत्तमं ॥ ४२ ॥
प्रत्युवाच च राजानं समुत्पेत्याश्रमं मम ।
कोऽपि दैत्याधमो राजन् विध्वंसयति पापकृत् ॥ ४३ ॥
तत्तद्रूपं समास्थाय सिंहेभवनचारिणां ।
अन्येषाञ्चाल्पकायानामहर्न्निशमकारणात् ॥ ४४ ॥
समाधिध्यानयुक्तस्य मौनव्रतरतस्य च ।
तथा करोति विघ्नानि यथा चलति मे मनः ॥ ४५ ॥

दग्धुं कोपाग्निना सद्यः समर्थस्त्वं वयं न तु ।
दुःखार्जितस्य तपसो व्ययमिच्छामि पार्थिव ॥ ४६ ॥
एकदा तु मया राजन्नतिनिर्व्विग्नचेतसा ।
तत्क्लेशितेन निश्वासो निरीच्यासुरमुज्झितः ॥ ४७ ॥
ततोऽम्बरतलात् सद्यः पतितोऽयं तुरङ्गमः ।
वाक् चाशरीरिणी प्राह नरनाथ शृणुष्व तां ॥ ४८ ॥
अश्रान्तः सकलं भूमेर्व्वलयं तुरगोत्तमः ।
समर्थः क्रान्तुमर्केण तवायं प्रतिपादितः ॥ ४९ ॥
पातालाम्बरतोयेषु न चास्य विहता गतिः ।
समस्तदिक्षु व्रजतो न भङ्गः पर्व्वतेष्वपि ॥ ५० ॥
यतो भूवलयं सर्व्वमश्रान्तोऽयं चरिष्यति ।
अतः कुवलयो नाम्ना ख्यातिं लोके प्रयास्यति ॥ ५१ ॥
क्लिश्यत्यहर्न्निशं पापी यश्च त्वां दानवाधमः ।
तमप्येनं समारुह्य द्विजश्रेष्ठ हनिष्यति ॥ ५२ ॥
शत्रुजिन्नाम भूपालस्तस्य पुत्त्र ऋतध्वजः ।
प्राप्यैतदश्वरत्नञ्च ख्यातिमेतेन यास्यति ॥ ५३ ॥
सोऽहं त्वां समनुप्राप्तस्तपसो विघ्नकारिणां ।
तं निवारय भूपाल भागभाङ्नृपतिर्यतः ५४ ॥
तदेतदश्वरत्नं ते मया भूप निवेदितं ।
पुत्त्रमाज्ञापय तथा यथा धर्म्मो न लुप्यते ॥ ५५ ॥
स तस्य वचनाद्राजा तं वै पुत्त्रमृतध्वजं ।
तमश्वरत्नमारोप्य कृतकौतुकमङ्गलं ॥ ५६ ॥

अप्रेषयत धर्मात्मा गालवेन समं तदा ।
स्वमाश्रमपदं सोऽपि तमादाय ययौ मुनिः ॥ ५७ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे कुवलाश्वीये ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः ॥

पितोवाच ॥

गालवेन समं गत्वा नृपपुत्त्रेण तेन यत् ।
कृतं तत्कथ्यतां पुत्त्रौ विचित्रा युवयोः कथा ॥ १ ॥

पुत्त्रावूचतुः ॥

स गालवाश्रमे रम्ये तिष्ठन् भूपालनन्दनः ।
सर्व्वविघ्नोपशमनञ्चकार ब्रह्मवादिनां ॥ २ ॥
वीरं कुवलयाश्वं तं वसन्तं गालवाश्रमे ।
मदावलेपोपहतो नाज्ञानाद्दानवाधमः ॥ ३ ॥
ततस्तं गालवं विप्रं सन्ध्योपासनतत्परं ।
शौकरं रूपमास्थाय प्रधर्षयितुमागमत् ॥ ४ ॥
मुनिशिष्यैरथोत्क्रुष्टे शीघ्रमारुह्य तं हयं ।
अन्वधावद्वराहं तं नृपपुत्त्रः शरासनी ॥ ५ ॥
आजघान च बाणेन चन्द्रार्द्धाकारवर्च्चसा ।
आकृष्य बलवच्चापञ्चारुचित्रोपशोभितं ॥ ६ ॥
नाराचाभिहतः शीघ्रमात्मत्राणपरो मृगः ।
गिरिपादपसम्बाधां सोऽन्वक्रामन्महाटवीं ॥ ७ ॥

तमन्वधावद्वेगेन तुरगोऽसौ मनोजवः ।
चोदितो राजपुत्रेण पितुरादेशकारिणा ॥ ८ ॥
अतिक्रम्याथ वेगेन योजनानि सहस्रशः ।
धरण्यां विवृते गर्त्ते निपपात लघुक्रमः ॥ ९ ॥
तस्यानन्तरमेवाशु सोऽप्यश्वी नृपतेः सुतः ।
निपपात महागर्त्ते तिमिरौघसमावृते ॥ १० ॥
ततो नादृश्यत मृगः स तस्मिन्राजसूनुना ।
प्रकाशञ्च स पातालमपश्यत्तत्र नापि तं ॥ ११ ॥
ततोऽपश्यत् स सौवर्णप्रासादशतसंकुलं ।
पुरन्दरपुरप्रख्यं पुरं प्राकारशोभितं ॥ १२ ॥
तत्प्रविश्य स नापश्यत्तत्र कञ्चिन्नरं पुरे ।
भ्रमता च ततो दृष्टा तत्र योषित्त्वरान्विता ॥ १३ ॥
सा पृष्टा तेन तन्वङ्गी प्रस्थिता केन कस्य वा ।
नोवाच किञ्चित् प्रासादमारुरोह च भाविनी ॥ १४ ॥
सोऽप्यश्वमेकतो बद्धा तामेवानुससार वै ।
विस्मयोत्फुल्लनयनो निःशङ्को नृपतेः सुतः ॥ १५ ॥
ततोऽपश्यत् सुविस्तीर्णे पर्य्यङ्के सर्व्वकाञ्चने ।
निषण्णां कन्यकामेकां कामयुक्तां रतीमिव ॥ १६ ॥
विस्पष्टेन्दुमुखीं सुभ्रूं पीनश्रोणिपयोधरां ।
विम्बाधरौष्ठीं तन्वङ्गीं नीलोत्पलविलोचनां ॥ १७ ॥
रक्ततुङ्गनखीं श्यामां मृद्वीं ताम्रकराङ्घ्रिकां ।
करभोरूं सुदशनां नीलसूक्ष्मस्थिरालकां ॥ १८ ॥

तां दृष्ट्वा चारुसर्व्वाङ्गीमनङ्गाङ्गलतामिव ।
सोऽमन्यत्पार्थिवसुतस्तां रसातलदेवतां ॥ १९ ॥
सा च दृष्ट्वैव तं बाला नीलकुञ्चितमूर्द्धजं ।
पीनोरुस्कन्धबाहुं तममंस्त मदनं शुभा ॥ २० ॥
उत्तस्थौ च महाभागा चित्तक्षोभमवाप्य सा ।
लज्जाविस्मयदैन्यानां सद्यस्तन्वी वशं गता ॥ २१ ॥
कोऽयं देवो नु यक्षो वा गन्धर्व्वो वोरगोऽपिवा ।
विद्याधरो वा संप्राप्तः कृतपुण्यरतिर्नरः ॥ २२ ॥
एवं विचिन्त्य बहुधा निश्वस्य च महीतले ।
उपविश्य ततो भेजे सा मूर्च्छां मदिरेक्षणा ॥ २३ ॥
सोऽपि कामशराघातमवाप्य नृपतेः सुतः ।
तां समाश्वासयामास न भेतव्यमिति ब्रुवन् ॥ २४ ॥
सा च स्त्री या तदा दृष्टा पूर्व्वं तेन महात्मना ।
तालवृन्तमुपादाय पर्य्यवीजयदाकुला ॥ २५ ॥
समाश्वास्य तदा पृष्टा तेन सम्मोहकारणं ।
किञ्चिल्लज्जान्विता बाला तस्याः सख्युर्न्यवेदयत् ॥ २६ ॥
सा चास्मै कथयामास नृपपुत्राय विस्तरात् ।
मोहस्य कारणं सर्व्वं तद्दर्शनसमुद्भवं ॥
यथा तया समाख्यातं तद्वृत्तान्तञ्च भाविनी ॥ २७ ॥

स्त्र्युवाच ॥

विश्वावसुरिति ख्यातो दिवि गन्धर्व्वराट् प्रभो ।
तस्येयमात्मजा सुभ्रूर्नाम्ना ख्याता मदालसा ॥ २८ ॥

वज्रकेतोः सुतश्चोग्रो दानवोऽरिविदारणः ।
पातालकेतुर्विख्यातः पातालान्तरसंश्रयः ॥ २९ ॥
तेनेयमुद्यानगता कृत्वा मायां तमोमयीं ।
अपहृत्य मया हीना बालानीता दुरात्मना ॥ ३० ॥
आगामिन्यां त्रयोदश्यामुद्वक्ष्यति किलासुरः ।
स तु नार्हति चार्व्वङ्गीं शूद्रो वेदश्रुतीमिव ॥ ३१ ॥
अतीते च दिने बालामात्मव्यापादनोद्यतां ।
सुरभिः प्राह नायं त्वां प्राप्स्यते दानवाधमः ॥ ३२ ॥
मर्त्यलोकमनुप्राप्तं य एनं छेत्स्यते शरैः ।
स ते भर्त्ता महाभागे अचिरेण भविष्यति ॥ ३३ ॥
अहञ्चास्याः सखी नाम्ना कुण्डलेति मनस्विनी ।
सुता विन्ध्यवतः पत्नी वीर पुष्करमालिनः ॥ ३४ ॥
हते भर्त्तरि शुम्भेन तीर्थात्तीर्थमनुव्रता ।
चरामि दिव्यया गत्या परलोकार्थमुद्यता ॥ ३५ ॥
पातालकेतुर्दुष्टात्मा वाराहं वपुरास्थितः ।
केनापि विद्धो बाणेन मुनीनां त्राणकारणात् ॥ ३६ ॥
तच्चाहं तत्त्वतोऽन्विष्य त्वरिता समुपागता ।
सत्यमेव स केनापि ताडितो दानवाधमः ॥ ३७ ॥
इयञ्च मूर्च्छामगमत् कारणं यत् शृणुष्व तत् ।
त्वयि प्रीतिमती बाला दर्शनादेव मानद ॥ ३८ ॥
देवपुत्त्रोपमे चारुवाक्यादिगुणशालिनि ।
भार्य्या चान्यस्य विहिता येन विद्धः स दानवः ॥ ३९ ॥

एतस्मात् कारणान्मोहं मत्स्वान्तमियमागता ।
यावज्जीवञ्च तन्वङ्गी दुःखमेवोपभोच्यते ॥ ४० ॥
त्वय्यस्या हृदयं रागि भर्त्ता चान्यो भविष्यति ।
यावज्जीवमतो दुःखं सुरभ्या नान्यथा वचः ॥ ४१ ॥
अहं त्वस्याः प्रभो प्रीत्या दुःखिताच समागता ।
यतो विशेषो नैवास्ति स्वसखीनिजदेहयोः ॥ ४२ ॥
यद्येषाभिमतं वीरं पतिमाप्नोति शोभना ।
ततस्तपस्त्वहं कुर्य्यां निर्व्यलीकेन चेतसा ॥ ४३ ॥
त्वन्तु को वा किमर्थं वा संप्राप्तोऽत्र महामते ।
देवो दैत्यो नु गन्धर्व्वः पन्नगः किन्नरोऽपिवा ॥ ४४ ॥
नह्यत्र मानुषगतिर्नचेदृश्यानुषं वपुः ।
तत्त्वमाख्याहि कथितं यथैवावितथं मया ॥ ४५ ॥

कुवलयाश्व उवाच ॥

यन्मां पृच्छसि धर्म्मज्ञे कस्त्वं किं वा समागतः ।
तच्छृणुष्वामलप्रज्ञे कथयाम्यादितस्तव ॥ ४६ ॥
राज्ञः शत्रुजितः पुत्रः पित्रा संप्रेषितः शुभे ।
मुनिरक्षणमुद्दिश्य गालवाश्रममागतः ॥ ४७ ॥
कुर्व्वतो मम रक्षाञ्च मुनीनां धर्म्मचारिणां ।
विघ्नार्थमागतः कोऽपि शौकरं रूपमास्थितः ॥ ४८ ॥
मया स विद्धो बाणेन चन्द्रार्द्धाकारवर्च्चसा ।
अपक्रान्तोऽतिवेगेन तमस्यनुगतो हयी ॥ ४९ ॥
पपात सहसा गर्त्ते सक्षोऽऽश्वश्च मामकः ।

सोऽहमश्वं समारूढस्तामन्वेषन् परिभ्रमन् ॥ ५० ॥
प्रकाशमासादितवान् दृष्टा च भवती मया ।
पृष्टया च न मे किञ्चिद्भवत्या दत्तमुत्तरं ॥ ५१ ॥
त्वाञ्चैवानुप्रविष्टोऽहमिमं प्रासादमुत्तमं ।
इत्येतत् कथितं सत्यं न देवोऽहं न दानवः ॥ ५२ ॥
न पन्नगो न गन्धर्व्वः किन्नरो वा शुचिस्मिते ।
समस्ताः पूज्यपक्षा वै देवाद्या मम कुण्डले ॥
मनुष्योऽस्मि विशङ्का ते न कर्त्तव्यात्र कर्हिचित् ॥ ५३ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

ततः प्रहृष्टा सा कन्या सखीवदनमुत्तमं ।
लज्जाजडं वीक्षमाणा किञ्चिन्नोवाच भाविनी ॥ ५४ ॥
सा सखी पुनरप्येनं प्रहृष्टा प्रत्युवाच ह ।
यथावत् कथितं तेन सुरभ्या वचनानुगे ॥ ५५ ॥

कुण्डलोवाच ॥

वीर सत्यमसन्दिग्धं भवताभिहितं वचः ।
नान्यत्र हृदयं त्वस्या दृष्ट्वा स्थैर्य्यं प्रयास्यति ॥ ५६ ॥
चन्द्रमेवाधिका कान्तिः समुपैति रविं प्रभा ।
भूतिर्धन्यं धृतिर्धीरं क्षान्तिरभ्येति चोत्तमं ॥ ५७ ॥
त्वयैव विद्धोऽसंदिग्धं स पापो दानवाधमः ।
सुरभिः सा गवां माता कथं मिथ्या वदिष्यति ॥ ५८ ॥
तद्धन्येयं सभाग्या च त्वत्सम्बन्धं समेत्य वै ।
कुरुष्व वीर यत्कार्य्यं विधिनैव समाहितं ॥ ५९ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

परवानहमित्याह राजपुत्रः स तां पितः ।
सा च तं चिन्तयामास तुम्बुरुं तत्कुले गुरुं ॥ ६० ॥
स चापि तत्क्षणात्प्राप्तः प्रगृहीतसमित्कुशः ।
मदालसायाः संप्रीत्या कुण्डलागौरवेण च ॥ ६१ ॥
प्रज्वाल्य पावकं हुत्वा मन्त्रवित् कृतमङ्गलां ।
वैवाहिकविधिं कन्यां प्रतिपाद्य यथागतं ॥ ६२ ॥
जगाम तपसे धीमान् स्वमाश्रमपदं तदा ।
सा चाह तां सखीं बालां कृतार्थास्मि वरानने ॥ ६३ ॥
संयुक्तामसुना दृष्ट्वा त्वामहं रूपशालिनीं ।
तपस्तप्स्येऽहमतुलं निर्व्यलीकेन चेतसा ॥ ६४ ॥
तीर्थाम्बुधूतपापा च भवित्री नेदृशी यथा ।
तं चाह राजपुत्रं सा प्रश्रयावनता तदा ॥
गन्तुकामा निजसखीस्नेहविक्लवभाषिणी ॥ ६५ ॥

कुण्डलोवाच ॥

पुंभिरप्यमितप्रज्ञ नोपदेशो भवद्विधे ।
दातव्यः किमुत स्त्रीभिरतो नोपदिशामि ते ॥ ६६ ॥
किं त्वस्यास्तनुमध्यायाः स्नेहाकृष्टेन चेतसा ।
त्वया विश्रम्भिता चास्मि स्मारयाम्यरिसूदन ॥ ६७ ॥
भर्त्तव्या रक्षितव्या च भार्य्या हि पतिना सदा ।
धर्म्मार्थकामसंसिद्धौ भार्य्या भर्तृसहायिनी ॥ ६८ ॥
यदा भार्य्या च भर्त्ता च परस्परवशानुगौ ।

तदा धर्म्मार्थकामानां त्रयाणामपि संगतं ॥ ६९ ॥
कथं भार्य्यामृते धर्म्ममर्थं वा पुरुषः प्रभो ।
प्राप्नोति काममथवा तस्यां त्रितयमाहितं ॥ ७० ॥
तथैव भर्त्तारमृते भार्य्या धर्म्मादिसाधने ।
न समर्था त्रिवर्गोऽयं दाम्पत्यं समुपाश्रितः ॥ ७१ ॥
देवतापितृभृत्यानामतिथीनाञ्च पूजनं ।
न पुंभिः शक्यते कर्त्तुमृते भार्य्यां नृपात्मज ॥ ७२ ॥
प्राप्तोऽपि चार्थो मनुजैरानीतोऽपि निजं गृहं ।
क्षयमेति विना भार्य्यां कुभार्य्यासंश्रयेऽपि वा ॥ ७३ ॥
कामस्तु तस्य नैवास्ति प्रत्यक्षेणोपलक्ष्यते ।
दम्पत्योः सहधर्म्मेण त्रयीधर्म्ममवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥
पितॄन् पुत्रैस्तथैवान्नसाधनैरतिथीन्नरः ।
पूजाभिरमरांस्तद्वत् साध्वीं भार्य्यां नरोऽवति ॥ ७५ ॥
स्त्रियाश्चापि विना भर्त्रा धर्म्मकामार्थसन्ततिः ।
नैव तस्मात्त्रिवर्गोऽयं दाम्पत्यमधिगच्छति ॥ ७६ ॥
एतन्मयोक्तं युवयोर्गच्छामि च यथेप्सितं ।
वर्द्ध त्वमनया सार्द्धं धनपुत्रसुखायुषा ॥ ७७ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

इत्युक्त्वा सा परिष्वज्य स्वसखीं तं नमस्य च ।
जगाम दिव्यया गत्या यथाभिप्रेतमात्मनः ॥ ७८ ॥
सोऽपि शत्रुजितःपुत्रस्तामारोप्य तुरङ्गमं ।
निर्गन्तुकामः पातालाद्विज्ञातो दनुसंभवैः ॥ ७९ ॥

ततस्तैःसहसोत्कृष्टं ह्रियते ह्रियतेऽति वै।
कन्यारत्नं यदानीतं दिवः पातालकेतुना ॥ ८० ॥
ततः परिघनिस्त्रिंशगदाशूलशरायुधं।
दानवानां बलं प्राप्तं सह पातालकेतुना ॥ ८१ ॥
तिष्ठ तिष्ठेति जल्पन्तस्ते तदा दानवोत्तमाः।
शरवर्षैस्तथा शूलैर्व्ववर्षुर्नृपनन्दनं ॥ ८२ ॥
स च शत्रुजितः पुत्त्रस्तदस्त्राण्यतिवीर्य्यवान्।
चिच्छेद शरजालेन प्रहसन्निव लीलया ॥ ८३ ॥
क्षणेन पातालतलमसिशक्त्यृष्टिशायकैः।
छिन्नैः संछन्नमभवद्दत्तध्वजशरोत्करैः ॥ ८४ ॥
ततोऽस्त्रं त्वाष्ट्रमादाय चिक्षेप प्रति दानवान्।
तेन ते दानवाः सर्व्वे सह पातालकेतुना ॥ ८५ ॥
ज्वालामालातितीव्रेण स्फुटदस्थिचयाः कृताः।
निर्द्दग्धाः कापिलं तेजः समासाद्येव सागराः ॥ ८६ ॥
ततः स राजपुत्त्रोऽश्वी निहत्यासुरसत्तमान्।
स्त्रीरत्नेन समं तेन रामागच्छत् पितुः पुरं ॥ ८७ ॥
प्रणिपत्य च तत्सर्व्वं स तु पित्रे न्यवेदयत्।
पातालगमनञ्चैव कुण्डलायाश्च दर्शनं ॥ ८८ ॥
तद्वन्मदालसाप्राप्तिं दानवैश्चापि सङ्गरं।
वधञ्च तेषामस्त्रेण पुनरागमनं तथा ॥ ८९ ॥
इति श्रुत्वा पिता तस्य चरितं चारुचेतसः।
प्रीतिमानभवच्चेदं परिष्वज्याह चात्मजं ॥ ९० ॥

सत्पात्रेण त्वया पुत्र तारितोऽहं महात्मना ।
भयेभ्यो मनयस्त्राता येन सद्धर्म्मचारिणः ॥ ९१ ॥
मत्पूर्व्वैः ख्यातमानीतं मया विस्तारितं पुनः ।
पराक्रमवता वीर त्वया तद्बहुलीकृतं ॥ ९२ ॥
यदुपात्तं यशः पित्रा धनं वीर्य्यमथापि वा ।
तन्न ह्रापयते यस्तु स नरो मध्यमः स्मृतः ॥ ९३ ॥
तद्वीर्य्यादधिकं यस्तु पुनरन्यत् स्वशक्तितः ।
निष्पादयति तं प्राज्ञाः प्रवदन्ति नरोत्तमं ॥ ९४ ॥
यः पित्रा समुपात्तानि धनवीर्य्ययशांसि वै ।
न्यूनतां नयति प्राज्ञास्तमाहुः पुरुषाधमं ॥ ९५ ॥
तन्मया ब्राह्मणत्राणं कृतमासीद्यथा त्वया ।
पातालगमनं यच्च यच्चासुरविनाशनं ॥ ९६ ॥
एतदप्यधिकं वत्स तेन त्वं पुरुषोत्तमः ।
तद्धन्योऽस्यथ बाल त्वमहमेव गुणाधिकं ॥ ९७ ॥
त्वां पुत्रमीदृशं प्राप्य श्लाघ्यः पुण्यवतामपि ।
न स पुत्रकृतां प्रीतिं मन्ये प्राप्नोति मानवः ॥ ९८ ॥
पुत्रेण नातिशयितो यः प्रज्ञादानविक्रमैः ।
धिगजन्म तस्य यः पित्रा लोके विज्ञायते नरः ॥ ९९ ॥
यः पुत्रात् ख्यातिमभ्येति तस्य जन्म सुजन्मनः ।
आत्मना ज्ञायते धन्यो मध्यः पितृपितामहैः ॥ १०० ॥
मातृपक्षेण मात्रा च ख्यातिमेति नराधमः ।
तत् पुत्र धनवीर्य्यैस्त्वं विवर्द्धस्व सुखेन च ॥ १०१ ॥

गन्धर्व्वतनया चेयं मा त्वया वै वियुज्यतां ।
इति पित्रा बहुविधं प्रियमुक्तः पुनः पुनः ॥ १०२ ॥
परिष्वज्य स्वमावासं सभार्य्यः स विसर्जितः ।
स तया भार्य्यया सार्द्धं रेमे तत्र पितुःपुरे ॥ १०३ ॥
अन्येषु च तथोद्यानवनपर्व्वतसानुषु ।
श्वश्रूश्वशुरयोः पादौ प्रणिपत्य च सा शुभा ॥
प्रातः प्रातस्ततस्तेन सह रेमे सुमध्यमा ॥ १०४ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे कुवलयाश्वीये मदालसापरिणयनं ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः ॥

पुत्रावूचतुः ॥

ततःकाले बहुतिथे गते राजा पुनः सुतं ।
प्राह गच्छाशु विप्राणां त्राणाय चर मेदिनीं ॥ १ ॥
अश्वमेनं समारुह्य प्रातः प्रातर्दिने दिने ।
अबाधा द्विजमुख्यानामन्वेष्टव्या सदैव हि ॥ २ ॥
दुर्वृत्ताः सन्ति शतशो दानवाः पापयोनयः ।
तेभ्यो न स्याद्यथा बाधा मुनीनां त्वं तथा कुरु ॥ ३ ॥
स यथोक्तस्ततः पित्रा तथा चक्रे नृपात्मजः ।
परिक्रम्य महीं सर्व्वां ववन्दे चरणौ पितुः ॥ ४ ॥
अहन्यहन्यनुप्राप्ते पूर्व्वाह्णे नृपनन्दनः ।
ततश्च शेषं दिवसं तया रेमे सुमध्यया ॥ ५ ॥

एकदा तु चरन् सोऽथ ददर्श यमुनातटे ।
पातालकेतोरनुजं तालकेतुं कृताश्रमं ॥ ६ ॥
मायावी दानवः सोऽथ मुनिरूपं समास्थितः ।
स प्राह राजपुत्रं तं पूर्व्ववैरमनुस्मरन् ॥ ७ ॥
राजपुत्र ब्रवीमि त्वां तत्कुरुष्व यदीच्छसि ।
न च ते प्रार्थनाभङ्गः कार्य्यः सत्यप्रतिश्रव ॥ ८ ॥
यक्ष्ये यज्ञेन धर्म्माय कर्त्तव्याश्च तथेष्टयः ।
चितयस्तात्र कर्त्तव्या नास्ति हिरण्यगता यतः ॥ ९ ॥
अतः प्रयच्छ मे वीर हिरण्यार्थं स्वभूषणं ।
यदेतत् कण्ठलग्नं ते रक्ष चेमं ममाश्रमं ॥ १० ॥
यावदन्तर्जले देवं वरुणं यादसां पतिं ।
वैदिकैर्व्वारुणैर्म्मन्त्रैः प्रजानां पुष्टिहेतुकैः ॥ ११ ॥
अभिष्टूय त्वरायुक्तः समभ्येमीति वादिनं ।
तं प्रणम्य ततःप्रादात् स तस्मै कण्ठभूषणं ॥ १२ ॥
प्राह चैनं भवान् यातु निर्व्यलीकेन चेतसा ।
स्थास्यामि तावदत्रैव तवाश्रमसमीपतः ॥ १३ ॥
तवादेशान्महाभाग यावदागमनं तव ।
न तेऽत्र कश्चिदाबाधां करिष्यति मयि स्थिते ॥
विस्रब्धश्चात्वरन् ब्रह्मन् कुरुष्व त्वं मनोगतं ॥ १४ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

एवमुक्तस्ततस्तेन स ममज्ज नदीजले ।
ररक्ष सोऽपि तस्यैव मायाविहितमाश्रमं ॥ १५ ॥

गत्वा जलाशयात्तस्मात्तालकेतुश्च तत्पुरं ।
मदालसायाः प्रत्यक्षमन्येषाञ्चैतदुक्तवान् ॥ १६ ॥

तालकेतुरुवाच ॥

वीरः कुवलयाश्वोऽसौ ममाश्रमसमीपतः ।
केनापि दुष्टदैत्येन कुर्व्वन्रक्षां तपस्विनां ॥ १७ ॥
युद्ध्यमानो यथाशक्ति निघ्नन् ब्रह्मद्विषो युधि ।
मायामाश्रित्य पापेन भिन्नः शूलेन वक्षसि ॥ १८ ॥
म्रियमाणेन तेनेदं दत्तं मे कण्ठभूषणं ।
प्रापितश्चाग्निसंयोगं स वने शूद्रतापसैः ॥ १९ ॥
कृतार्त्तहेषाशब्दो वै त्रस्तः साश्रुविलोचनः ।
नीतः सोऽश्वश्च तेनैव दानवेन दुरात्मना ॥ २० ॥
एतन्मया नृशंसेन दृष्टं दुष्कृतकारिणा ।
यदत्रानन्तरं कृत्यं क्रियतां तदकालिकं ॥ २१ ॥
हृदयाश्वासनञ्चैतद्गृह्यतां कण्ठभूषणं ।
नास्माकं हि सुवर्णेन कृत्यमस्ति तपस्विनां ॥ २२ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

इत्युक्त्वोत्सृज्य तद्भूमौ स जगाम यथागतं ।
निपपात जनः सोऽथ शोकार्त्तो मूर्च्छयातुरः ॥ २३ ॥
तत्क्षणात् चेतनां प्राप्य सर्व्वास्ता नृपयोषितः ।
राजपत्नश्च राजा च विलेपुरतिदुःखिताः ॥ २४ ॥
मदालसा तु तद्दृष्ट्वा तदीयं कण्ठभूषणं ।
तत्याजाशु प्रियान् प्राणान् श्रुत्वा च निहतं पतिं ॥ २५ ॥

ततस्तथा महा क्रन्दः पौराणां भवनेष्वभूत् ।
यथैव तस्य नृपतेः स्वगेहे समवर्त्तत ॥ २६ ॥
राजा च तां मृतां दृष्ट्वा विना भर्त्रा मदालसां ।
प्रत्युवाच जनं सर्व्वं विमृष्य सुस्थमानसः ॥ २७ ॥
न रोदितव्यं पश्यामि भवतामात्मनस्तथा ।
सर्व्वेषामेव संचिन्त्य सम्बन्धानामनित्यतां ॥ २८ ॥
किन्नु शोचामि तनयं किन्नु शोचाम्यहं स्नुषां ।
विमृष्य कृतकृत्यत्वान्मन्येऽशोच्यावुभावपि ॥ २९ ॥
मच्छुश्रूषुर्म्मद्वचनाद्द्विजरक्षणतत्परः ।
प्राप्तो मे यः सुतो मृत्युं कथं शोच्यः स धीमतां ॥ ३० ॥
अवश्यं याति यद्देहं तद्द्विजानां कृते यदि ।
मम पुत्रेण संत्यक्तं नन्वभ्युदयकारि तत् ॥ ३१ ॥
इयञ्च सत्कुलोत्पन्ना भर्त्तर्य्येवमनुव्रता ।
कथन्नु शोच्या नारीणां भर्त्तुरन्यन्न दैवतं ॥ ३२ ॥
अस्माकं बान्धवानाञ्च तथान्येषां दयावतां ।
शोच्या ह्येषा भवेदेवं यदि भर्त्रा वियोगिनी ॥ ३३ ॥
या तु भर्त्तुर्व्वधं श्रुत्वा तत्क्षणादेव भाविनी ।
भर्त्तारमनुयातेयं न शोच्यातो विपश्चितां ॥ ३४ ॥
ताः शोच्या या वियोगिन्यो न शोच्या या मृताः सह ।
भर्त्रा वियोगस्त्वनया नानुभूतः कृतज्ञया ॥ ३५ ॥
दातारं सर्व्वसौख्यानामिह चामुत्र चोभयोः ।
लोकयोः का हि भर्त्तारं नारी मन्येत मानुषं ॥ ३६ ॥

नासौ शोच्यो नचैवेयं नाहं तज्जननी न च ।
त्यजता ब्राह्मणार्थाय प्राणान् सर्व्वे स्म तारिताः ॥ ३७ ॥
विप्राणां मम धर्म्मस्य गतः स हि महामतिः ।
आनृण्यमर्द्धभुक्तस्य त्यागाद्देहस्य मे सुतः ॥ ३८ ॥
मातुः सतीत्वं मद्वंशवैमल्यं शौर्य्यमात्मनः ।
संग्रामे संत्यजन् प्राणान् नात्यजद्द्विजरक्षणे ॥ ३९ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

ततः कुवलयाश्वस्य माता भर्त्तुरनन्तरं ।
श्रुत्वा पुत्रवधं तादृक् प्राह दृष्ट्वा तु तं पतिं ॥ ४० ॥

मातोवाच ॥

न मे माता न मे स्वसा प्राप्ता प्रीतिर्नृपेदृशी ।
श्रुत्वा मुनिपरित्राणे हतं पुत्रं यथा मया ॥ ४१ ॥
शोचतां बान्धवानां ये निःश्वसन्तोऽतिदुःखिताः ।
म्रियन्ते व्याधिना क्लिष्टास्तेषां माता वृथाप्रजा ॥ ४२ ॥
संग्रामे युद्ध्यमाना येऽभीता गोद्विजरक्षणे ।
क्षुण्णाः शस्त्रैर्विपद्यन्ते तएव भुवि मानवाः ॥ ४३ ॥
अर्थिनां मित्रवर्गस्य विद्विषाञ्च पराङ्मुखः ।
यो न याति पिता तेन पुत्री माता च वीरसूः ॥ ४४ ॥
गर्भक्लेशः स्त्रियो मन्ये साफल्यं भजते तदा ।
यदारिविजयी वास्यात् संग्रामे वा हतः सुतः ॥ ४५ ॥

पुत्रावूचतुः ॥

ततः स राजा संस्कारं पुत्रपत्नीमलम्भयत् ।

निर्गम्य च वहिः स्नातो ददौ पुत्राय चोदकं ॥ ४६ ॥
तालकेतुश्च निर्गम्य तथैव यमुनाजलात् ।
राजपुत्रमुवाचेदं प्रणयान्मधुरं वचः ॥ ४७ ॥
गच्छ भूपालपुत्र त्वं कृतार्थोऽहं कृतस्त्वया ।
कार्य्यं चिराभिलषितं त्वय्यत्राविचले स्थिते ॥ ४८ ॥
वारुणं यज्ञकार्य्यञ्च जलेशस्य महात्मनः ।
तन्मया साधितं सर्व्वं यन्ममासीदभीप्सितं ॥ ४९ ॥
प्रणिपत्य स तं प्रायाद्राजपुत्रः पुरं पितुः ।
समारुह्य तमेवाश्वं सुपर्णानिलविक्रमं ॥ ५० ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे कुवलयाश्वीये मदालसावियोगः॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

पुत्रावूचतुः ॥

स राजपुत्रः संप्राप्य वेगादात्मपुरं ततः ।
पित्रोर्विवन्दिषुः पादौ दिदृक्षुश्च मदालसां ॥ १ ॥
ददर्श जनमुद्विग्नमप्रहृष्टमुखं पुरः ।
पुनश्च विस्मिताकारं प्रहृष्टवदनं ततः ॥ २ ॥
अन्यमुत्फुल्लनयनं दिष्ट्या दिष्ट्येति वादिनं ।
परिष्वजन्तमन्योन्यमतिकौतूहलान्वितं ॥ ३ ॥
चिरं जीवोरुकल्याण हतास्ते परिपन्थिनः ।
पित्रोः प्रह्लादय मनस्तथास्माकमकण्टकं ॥ ४ ॥

पुत्र उवाच ॥

इत्येवं वादिभिः पौरैः पुरः पृष्ठे च संवृतः ।
तत्क्षणप्रभवानन्दः प्रविवेश पितुर्गृहं ॥ ५ ॥
पिता च तं परिष्वज्य माता चान्ये च बान्धवाः ।
चिरं जीवेति कल्याणीर्ददुस्तस्मै तदाशिषः ॥ ६ ॥
प्रणिपत्य ततः सोऽथ किमेतदिति विस्मितः ।
पप्रच्छ पितरं तात सोऽस्मै सम्यक् तदुक्तवान् ॥ ७ ॥
स भार्य्यां तां मृतां श्रुत्वा हृदयेष्टां मदालसां ।
पितरौ च पुरो दृष्ट्वा लज्जाशोकाब्धिमध्यगः ॥ ८ ॥
चिन्तयामास सा बाला मां श्रुत्वा निधनं गतं ।
तत्याज जीवितं साध्वी धिङ्मां निष्ठुरमानसं ॥ ९ ॥
नृशंसोऽहमनार्य्योऽहं विना तां मृगलोचनां ।
मत्कृते निधनं प्राप्तां यज्जीवाम्यतिनिर्घृणः ॥ १० ॥
पुनः स चिन्तयामास परिसंस्तभ्य मानसं ।
मोहोद्गममपास्याशु निःश्वस्योच्छ्वस्य चातुरः ॥ ११ ॥
मृतेति सा मन्निमित्तं त्यजामि यदि जीवितं ।
किं मयोपकृतं तस्याः श्लाघ्यमेतत्तु योषितां ॥ १२ ॥
यदि रोदिमि वा दीनो हा प्रियेति वदन्मुहुः ।
तथाप्यश्लाघ्यमेतन्नो वयं हि पुरुषाः किल ॥ १३ ॥
अथ शोकजडो दीनो स्रजा हीनो मलान्वितः ।
विपक्षस्य भविष्यामि ततः परिभवास्पदं ॥ १४ ॥
मयारिशातनं कार्य्यं राज्ञः शुश्रूषणं पितुः ।

जीवितं तस्य चायत्तं सन्त्यज्यं तत्कथं मया ॥ १५ ॥
किन्त्वत्र मन्ये कर्त्तव्यस्त्यागो भोगस्य योषितः ।
स चापि नोपकाराय तन्वङ्ग्याः किन्तु सर्व्वथा ॥ १६ ॥
मयान्नृशंस्यं कर्त्तव्यं नोपकार्य्यपकारि च ।
या मदर्थेऽत्यजत् प्राणांस्तदर्थेऽल्पमिदं मम ॥ १७ ॥

पुत्त्रावूचतुः ॥

इति कृत्वा मतिं सोऽथ निष्पाद्योदकदानिकं ।
क्रियाश्चानन्तरं कृत्वा प्रत्युवाच ऋतध्वजः ॥ १८ ॥

ऋतध्वज उवाच ॥

यदि सा मम तन्वङ्गी न स्याद्भार्य्या मदालसा ।
अस्मिन् जन्मनि नान्या मे भविची सहचारिणी ॥ १९ ॥
तामृते मृगशावाक्षीं गन्धर्व्वतनयामहं ।
न भोक्ष्ये योषितं काञ्चिदिति सत्यं मयोदितं ॥ २० ॥
सद्धर्मचारिणीं पत्नीं तां मुक्त्वा गजगामिनीं ।
काञ्चिन्नाङ्गीकरिष्यामीत्येतत् सत्यं मयोदितं ॥ २१ ॥

पुत्त्रावूचतुः ॥

परित्यज्य च स्त्रीभोगान् तात सर्व्वांस्तया विना ।
[illegible] ॥ २२ ॥

पुत्त्रावूचतुः ॥

क्वाऽद्यनाप्ता सम[illegible] ॥ २२ ॥
एतत्तस्य परं कार्य्यं तात तत् केन शक्यते ।
कर्त्तुमत्यर्थदुष्प्राप्यमीश्वरैः किमुतेतरैः ॥ २३ ॥

जड उवाच ॥

इति वाक्यं तयोः श्रुत्वा विमर्षमगमत्पिता ।

विसृज्य चाह तौ पुत्त्रौ नागराट् प्रहसन्निव ॥ २४ ॥

नागराडश्वतर उवाच ॥

यद्यशक्यमिति ज्ञात्वा न करिष्यन्ति मानवाः ।
कर्म्मण्युद्यममुद्योगहान्या ह्यानिस्ततः परं ॥ २५ ॥
आरभेत नरः कर्म्म स्वपौरुषमह्यापयन् ।
निष्पत्तिः कर्म्मणो दैवे पौरुषे च व्यवस्थिता ॥ २६ ॥
तस्मादहं तथा यत्नं करिष्ये पुत्त्रकावितः ।
तपश्चर्य्यां समास्थाय यथैतत् साध्यते चिरात् ॥ २७ ॥

जड उवाच ॥

एवमुक्त्वा स नागेन्द्रः प्लक्षावतरणं गिरेः ।
तीर्थं हिमवतो गत्वा तपस्तेपे सुदुश्चरं ॥ २८ ॥
तुष्टाव गीर्भिश्च ततस्तत्र देवीं सरस्वतीं ।
तन्मना नियताहारो भूत्वा त्रिसवनाप्लुतः ॥ २९ ॥

अश्वतर उवाच ॥

जगद्धात्रीमहं देवीमारिराधयिषुः शुभां ।
स्तोष्ये प्रणम्य शिरसा ब्रह्मयोनिं सरस्वतीं ॥ ३० ॥
सदसद्देवि यत्किञ्चिन्मोक्षवच्चार्थवत्पदं ।
तत्सर्व्वं त्वय्यसंयोगं योगवद्देवि संस्थितं ॥ ३१ ॥
त्वमक्षरं परं देवि यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं ।
अक्षरं परमं देवि संस्थितं परमाणुवत् ॥ ३२ ॥
अक्षरं परमं ब्रह्म विश्वञ्चैतत् क्षरात्मकं ।
दारुण्यवस्थितो वह्निर्भौमाश्च परमाणवः ॥ ३३ ॥

तथा त्वयि स्थितं ब्रह्म जगच्चेदमशेषतः ।
ओँकाराक्षरसंस्थानं यत्तु देवि स्थिरास्थिरं ॥ ३४ ॥
तत्र मात्रात्रयं सर्व्वमस्ति यद्देवि नास्ति च ।
त्रयो लोकास्त्रयो वेदास्त्रैविद्यं पावकत्रयं ॥ ३५ ॥
त्रीणि ज्योतींषि वर्णाश्च त्रयो धर्म्मागमास्तथा ।
त्रयो गुणास्त्रयः शब्दास्त्रयो वेदास्तथाश्रमाः ॥ ३६ ॥
त्रयः कालास्तथावस्थाः पितरोऽहर्निशादयः ।
एतन्मात्रात्रयं देवि तव रूपं सरस्वति ॥ ३७ ॥
विभिन्नदर्शिनामाद्या ब्रह्मणो हि सनातनाः ।
सोमसंस्था हविःसंस्थाः पाकसंस्थाश्च सप्त याः ॥ ३८ ॥
तास्त्वदुच्चारणाद्देवि क्रियन्ते ब्रह्मवादिभिः ।
अनिर्द्देश्यं तथा चान्यदर्द्धमात्रान्वितं परं ॥ ३९ ॥
अविकार्य्यक्षयं दिव्यं परिणामविवर्जितं ।
तवैतत्परमं रूपं यन्न शक्यं मयोदितुं ॥ ४० ॥
न चास्येन च तज्जिह्वा ताम्रोष्ठादिभिरुच्यते ।
इन्द्रोऽपि वसवो ब्रह्मा चन्द्रार्कौ ज्योतिरेव च ॥ ४१ ॥
विश्वावासं विश्वरूपं विश्वेशं परमेश्वरं ।
सांख्यवेदान्तवादोक्तं बहुशाखास्थिरीकृतं ॥ ४२ ॥
अनादिमध्यनिधनं सदसन्न सदेव यत् ।
एकन्त्वनेकं नाप्येकं भवभेदसमाश्रितं ॥ ४३ ॥
अनाख्यं षड्गुणाख्यञ्च वर्गाख्यं त्रिगुणाश्रयं ।
नानाशक्तिमतामेकं शक्तिवैभविकं परं ॥ ४४ ॥

सुखासुखं महासौख्यरूपं त्वयि विभाव्यते ।
एवं देवि त्वया व्याप्तं सकलं निष्कलञ्च यत् ॥
अद्वैतावस्थितं ब्रह्म यच्च द्वैते व्यवस्थितं ॥ ४५ ॥

येऽर्था नित्या ये विनश्यन्ति चान्ये
ये वा स्थूला ये च सूक्ष्मातिसूक्ष्माः ।
ये वा भूमौ येऽन्तरीक्षेऽन्यतो वा
तेषां तेषां त्वत्त एवोपलब्धिः ॥ ४६ ॥

यच्चामूर्त्तं यच्च मूर्त्तं समस्तं
यद्वा भूतेष्वेकमेकञ्च किञ्चित् ।
यद्दिव्यस्ति क्ष्मातले खेऽन्यतो वा
त्वत्सम्बन्धं त्वत्स्वरैर्व्यञ्जनैश्च ॥ ४७ ॥

जड उवाच ॥

एवं स्तुता तदा देवी विष्णोर्जिह्वा सरस्वती ।
प्रत्युवाच महात्मानं नागमश्वतरं ततः ॥ ४८ ॥

सरस्वत्युवाच ॥

वरं ते कम्बलभ्रातः प्रयच्छाम्युरगाधिप ।
तदुच्यतां प्रदास्यामि यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ४९ ॥

अश्वतर उवाच ॥

सहायं देहि देवि त्वं पूर्व्वं कम्बलमेव मे ।
समस्तस्वरसम्बन्धमुभयोः संप्रयच्छ च ॥ ५० ॥

सरस्वत्युवाच ॥

सप्त स्वरा ग्रामरागाः सप्त पन्नगसत्तम ।

गीतकानि च सप्तैव तावतीश्चापि मूर्च्छनाः ॥ ५१ ॥
तालाश्चैकोनपञ्चाशत्तथा ग्रामत्रयञ्च यत् ।
एतत्सर्व्वं भवान् गाता कम्बलश्च तथानघ ॥ ५२ ॥
ज्ञास्यसे मत्प्रसादेन भुजगेन्द्रापरं तथा ।
चतुर्व्विधं पदं तालं त्रिःप्रकारं लयत्रयं ॥ ५३ ॥
यतित्रयं तथा तोद्यं मया दत्तं चतुर्व्विधं ।
एतद्भवान् मत्प्रसादात् पन्नगेन्द्रापरञ्च यत् ॥ ५४ ॥
अस्यान्तर्गतमायत्तं स्वरव्यञ्जनसम्मितं ।
तदशेषं मया दत्तं भवतः कम्बलस्य च ॥ ५५ ॥
तथा नान्यस्य भूर्लोके पाताले चापि पन्नग ।
प्रणेतारौ भवन्तौ च सर्व्वस्यास्य भविष्यतः ।
पाताले देवलोके च भूर्लोके चैव पन्नगौ ॥ ५६ ॥

जड उवाच ॥

इत्युक्का सा तदा देवी सर्व्वजिह्वा सरस्वती ।
जगामादर्शनं सद्यो नागस्य कमलेक्षणा ॥ ५७ ॥
तयोश्च तद्यथा वृत्तं भ्रात्रोः सर्व्वमजायत ।
विज्ञानमुभयोरग्र्यं पदतालस्वरादिकं ॥ ५८ ॥
ततः कैलासशैलेन्द्रशिखरस्थितमीश्वरं ।
गीतकैः सप्तभिर्नागौ तन्त्रीलयसमन्वितौ ॥ ५९ ॥
आरिराधयिषू देवमनङ्गाङ्गहरं हरं ।
प्रचक्रतुः परं यत्नमुभौ संहतवाक्कलौ ॥ ६० ॥
प्रातर्निशायां मध्याह्ने सन्ध्ययोश्चापि तत्परौ ।

तयोः कालेन महता स्तूयमानो वृषध्वजः ॥ ६१ ॥
तुतोष गीतकैस्तौ च प्राहेशो गृह्यतां वरः ।
ततः प्रणम्याश्वतरः कम्बलेन समं तदा ॥ ६२ ॥
व्यज्ञापयन्महादेवं शितिकण्ठमुमापतिं ।
यदि नौ भगवान् प्रीतो देवदेवस्त्रिलोचनः ॥ ६३ ॥
ततो यथाऽभिलषितं वरमेनं प्रयच्छ नौ ।
मृता कुवलयाश्वस्य पत्नी देव मदालसा ॥ ६४ ॥
तेनैव वयसा सद्यो दुहितृत्वं प्रयातु मे ।
जातिस्मरा यथा पूर्व्वं तद्वत्कान्तिसमन्विता ॥
योगिनी योगमाता च मद्गेहे जायतां भव ॥ ६५ ॥

महादेव उवाच ॥

यथोक्तं पन्नगश्रेष्ठ सर्व्वमेतद्भविष्यति ।
मत्प्रसादादसन्दिग्धं शृणु चेदं भुजङ्गम ॥ ६६ ॥
श्राद्धे तु समनुप्राप्ते मध्यमं पिण्डमात्मना ।
भक्षयेथाः फणिश्रेष्ठ शुचिः प्रयतमानसः ॥ ६७ ॥
भक्षिते तु ततस्तस्मिन् भवतो मध्यमात् फणात् ।
समुत्पत्स्यति कल्याणी तथारूपा यथा मृता ॥ ६८ ॥
कामञ्चेममभिध्याय कुरु त्वं पितृतर्पणं ।
तत्क्षणादेव सा सुभ्रूः श्वसतो मध्यमात् फणात् ॥ ६९ ॥
समुत्पत्स्यति कल्याणी तथारूपा यथा मृता ।
एतच्छ्रुत्वा ततस्तौ तु प्रणिपत्य महेश्वरं ॥ ७० ॥
रसातलं पुनः प्राप्तौ परितोषसमन्वितौ ।

तथाच कृतवान् श्राद्धं स नागः कम्बलानुजः ॥ ७१ ॥
पिण्डञ्च मध्यमं तद्वद्यथावदुपभुक्तवान् ।
तञ्चापि ध्यायतः कामं ततः सा तनुमध्यमा ॥ ७२ ॥
यज्ञे निश्वसतः सद्यस्तद्रूपा मध्यमात् फणात् ।
न चापि कथयामास कस्यचित् स भुजङ्गमः ॥ ७३ ॥
अन्तर्गृहे तां सुदतीं स्त्रीभिर्गुप्तामधारयत् ।
तौ चानुदिनमागम्य पुत्रौ नागपतेः सुखं ॥ ७४ ॥
ऋतध्वजेन सहितौ चिक्रीडातेऽमराविव ।
एकदा तु सुतौ प्राह नागराजो मुदान्वितः ॥ ७५ ॥
यन्मया पूर्व्वमुक्तन्तु क्रियते किं न तत्तथा ।
स राजपुत्रो युवयोरुपकारी ममान्तिकं ॥ ७६ ॥
कस्मान्नानीयते वत्सावुपकाराय मानदः ।
एवमुक्तौ ततस्तेन पित्रा स्नेहवता तु तौ ॥ ७७ ॥
गत्वा तस्य पुरं सख्यू रेमाते तेन धीमता ।
ततः कुवलयाश्वं तौ कृत्वा किञ्चित्कथान्तरं ॥ ७८ ॥
अब्रूतां प्रणयोपेतं स्वगेहगमनं प्रति ।
तावाह नृपपुत्रोऽसौ नन्विदं भवतोर्गृहं ॥ ७९ ॥
धनवाहनवस्त्रादि यन्मदीयं तदेव वां ।
यत्तु वां वाञ्छितं दातुं धनं रत्नमथापि वा ॥ ८० ॥
तद्दीयतां द्विजसुतौ यदि वां प्रणयो मयि ।
एतावताहं दैवेन वञ्चितोऽस्मि दुरात्मना ॥ ८१ ॥
यद्भवद्भ्यां ममत्वं नो मदीये क्रियते गृहे ।

यदि वां मत्प्रियं कार्य्यमनुग्राह्योऽस्मि वां यदि ॥ ८२ ॥
तद्धने मम गेहे च ममत्वमनुकल्प्यतां ।
युवयोर्यन्मदीयं तन्मामकं युवयोः स्वकं ॥ ८३ ॥
एतत् सत्यं विजानीतं युवां प्राणा बहिश्चराः ।
पुनर्न्नैवं विभिन्नार्थं वक्तव्यं द्विजसत्तमौ ॥ ८४ ॥
मत्प्रसादपरौ प्रीत्या शापितौ हृदयेन मे ।
ततः स्नेहार्द्रवदनौ तावुभौ नागनन्दनौ ॥ ८५ ॥
ऊचतुर्न्नृपतेः पुत्रं किञ्चित् प्रणयकोपितौ ।
ऋतध्वज न सन्देहो यथैवाह भवानिदं ॥ ८६ ॥
तथैव चावयोर्मनसि नात्र चिन्त्यमतोऽन्यथा ।
किन्त्वावयोः स्वयं पित्रा प्रोक्तमेतन्महात्मना ॥ ८७ ॥
द्रष्टुं कुवलयाश्वं तमिच्छामीति पुनः पुनः ।
ततः कुवलयाश्वोऽसौ समुत्थाय वरासनात् ॥
यथाह ततेति वदन् प्रणाममकरोद्भुवि ॥ ८८ ॥

कुवलयाश्व उवाच ॥

धन्योऽहमतिपुण्योऽहं कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।
यत्तातो मामभिद्रष्टुं करोति प्रवणं मनः ॥ ८९ ॥
तदुत्तिष्ठत गच्छामस्तामाज्ञां क्षणमप्यहं ।
नातिक्रान्तुमिहेच्छामि पद्भ्यां तस्य शपाम्यहं ॥ ९० ॥

जड उवाच ॥

एवमुक्त्वा ययौ सोऽथ सह ताभ्यां नृपात्मजः ।
प्राप्तश्च गोमतीं पुण्यां निर्गम्य नगराद्बहिः ॥ ९१ ॥

तन्मध्येन ययुस्ते वै नागेन्द्रनृपनन्दनाः ।
मेने च राजपुत्रोऽसौ पारे तस्यास्तयोर्गृहं ॥ ९२ ॥
ततश्चाकृष्य पातालं ताभ्यां नीतो नृपात्मजः ।
पाताले ददृशे चोभौ स पन्नगकुमारकौ ॥ ९३ ॥
फणामणिकृतोद्योतौ व्यक्तस्वस्तिकलक्षणौ ।
विलोक्य तौ सुरूपाङ्गौ विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ९४ ॥
विहस्य चाब्रवीत् प्रेम्णा साधु भो द्विजसत्तमौ ।
वाचयामासतुस्तौ च पितरं पन्नगेश्वरं ॥ ९५ ॥
शान्तमश्वतरं नाम माननीयं दिवौकसां ।
रमणीयं ततोऽपश्यत् पातालं स नृपात्मजः ॥ ९६ ॥
कुमारैस्तरुणैर्वृद्धैरुरगैरुपशोभितं ।
तथैव नागकन्याभिः क्रीडन्तीभिरितस्ततः ॥ ९७ ॥
चारुकुण्डलहाराभिस्ताराभिर्गगणं यथा ।
गीतशब्दैस्तथान्यत्र वीणावेणुस्वनानुगैः ॥ ९८ ॥
मृदङ्गपणवातोद्यं हारिवेश्मशताकुलं ।
वीक्षमाणः स पातालं ययौ शत्रुजितः सुतः ॥ ९९ ॥
सह ताभ्यामभीष्टाभ्यां पन्नगाभ्यामरिन्दमः ।
ततः प्रविश्य ते सर्व्वे नागराजनिवेशनं ॥ १०० ॥
ददृशुस्ते महात्मानमुरगाधिपतिं स्थितं ।
दिव्यमाल्याम्बरधरं मणिकुण्डलभूषणं ॥ १०१ ॥
स्वच्छमुक्ताफललताहारिहारोपशोभितं ।
केयूरिणं महाभागमासने सर्व्वकाञ्चने ॥ १०२ ॥

मणिविद्रुमवैदूर्य्यजालान्तरितरूपके ।
स ताभ्यां दर्शितस्तस्य तातोऽस्माकमसाविति ॥ १०३ ॥
वीरः कुवलयाश्वोऽयं पित्रे चासौ निवेदितः ।
ततो ननाम चरणौ नागेन्द्रस्य ऋतध्वजः ॥ १०४ ॥
तमुत्थाप्य बलाद्गाढं नागेन्द्रः परिषस्वजे ।
मूर्द्धि चैनमुपाघ्राय चिरं जीवेत्युवाच सः ॥ १०५ ॥
निहतामित्रवर्गश्च पित्रोः शुश्रूषणं कुरु ।
वत्स धन्यस्य कथ्यन्ते परोक्षस्यापि ते गुणाः ॥ १०६ ॥
भवतो मम पुत्राभ्यामसामान्या निवेदिताः ।
त्वमेवानेन वर्द्धेथा मनोवाक्कायचेष्टितैः ॥ १०७ ॥
जीवितं गुणिनः श्लाघ्यं जीवन्नेव मृतोऽगुणः ।
गुणवान्निर्वृतिं पित्रोः शत्रूणां हृदयज्वरं ॥ १०८ ॥
करोत्यात्महितं कुर्व्वन् विश्वासञ्च महाजने ।
देवताः पितरो विप्रा मित्रार्थिविकलादयः ॥ १०९ ॥
बान्धवाश्च तथेच्छन्ति जीवितं गुणिनश्चिरं ।
परिवादनिवृत्तानां दुर्गतेषु दयावतां ॥
गुणिनां सफलं जन्म संश्रितानां विपन्नतैः ॥ ११० ॥

जड उवाच ॥

एवमुक्त्वा स तं वीरं पुत्राविदमथाब्रवीत् ।
पूजां कुवलयाश्वस्य कर्त्तुकामो भुजङ्गमः ॥ १११ ॥
स्नानादिकक्रमं कृत्वा सर्व्वमेव यथाक्रमं ।
मधुपानादिसम्भोगमाहारञ्च यथेप्सितं ॥ ११२ ॥

ततः कुवलयाश्वेन हृदयोत्सवभूतया ।
कथया स्वल्पकं कालं स्थास्यामो हृष्टचेतसः ॥ ११३ ॥
अनुमेने च तन्मौनी वचः शत्रुजितः सुतः ।
तथा चकार नृपतिः पन्नगानामुदारधीः ॥ ११४ ॥
समेत्य तैरात्मजभूपनन्दनै
र्महोरगाणामधिपः स सत्यवाक् ।
मुदान्वितोऽन्नानि मधूनि चात्मवान्
यथोपयोगं बुभुजे स भोगभुक् ॥ ११५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मदालसोपाख्याने कुवलयाश्वपाताल-
गमनं ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

जड उवाच ॥

कृताहारं महात्मानमधिपं पवनाशिनां ।
उपासाञ्चक्रिरे पुत्रौ भूपालतनयस्तथा ॥ १ ॥
कथाभिरनुरूपाभिः स महात्मा भुजङ्गमः ।
प्रीतिं सञ्जनयामास पुत्रसख्युरुवाच च ॥ २ ॥
तव भद्र सुखं ब्रूहि गेहमभ्यागतस्य यत् ।
कर्त्तव्यमुत्सृजाशङ्कां पितरीव सुतो मयि ॥ ३ ॥
रजतं वा सुवर्णं वा वस्त्रं वाहनमासनं ।
यद्वाभिमतमत्यर्थं दुर्लभं तद्वृणुष्व मां ॥ ४ ॥

कुवलयाश्व उवाच ॥

तव प्रसादाद्भगवन् सुवर्णादि गृहे मम ।
पितुरस्ति ममाद्यापि न किञ्चित् कार्य्यमीदृशं ॥ ५ ॥
ताते वर्षसहस्राणि शासतीमां वसुन्धरां ।
तथैव त्वयि पातालं न मे याच्ञोन्मुखं मनः ॥ ६ ॥
ते स्वर्ग्याश्च सुपुण्याश्च येषां पितरि जीवति ।
तृणकोटिसमं वित्तं तारुण्याद्वित्तकोटिषु ॥ ७ ॥
मित्राणि तुल्यशिष्टानि तद्वद्देहमनामयं ।
जनिता भ्रियते वित्तं यौवनं किन्नु नास्ति मे ॥ ८ ॥
असत्यर्थे नृणां याच्ञा प्रवणं जायते मनः ।
सत्यशेषे कथं याच्ञां मम जिह्वा करिष्यति ॥ ९ ॥
यैर्न चिन्त्यं धनं किञ्चिन्मम गेहेऽस्ति नास्ति वा ।
पितृबाहुतरुच्छायां संश्रिताः सुखिनो हि ते ॥ १० ॥
ये तु बाल्यात् प्रभृत्येव विना पित्रा कुटुम्बिनः ।
ते सुखास्वादविभ्रंसान्मन्ये धात्रैव वञ्चिताः ॥ ११ ॥
तद्वयं त्वत्प्रसादेन धनरत्नादिसञ्चयान् ।
पितृमुक्तान् प्रयच्छामः कामतो नित्यमर्थिनां ॥ १२ ॥
तत्सर्व्वमिह संप्राप्तं यदङ्घ्रियुगलं तव ।
मच्चूडामणिना स्पृष्टं यच्चाङ्गस्पर्शमाप्तवान् ॥ १३ ॥

जड उवाच ॥

इत्येवं प्रश्रितं वाक्यमुक्तः पन्नगसत्तमः ।
प्राह राजसुतं प्रीत्या पुत्त्रयोरुपकारिणं ॥ १४ ॥

नाग उवाच ॥

यदि रत्नसुवर्णादि मत्तोऽवाप्तुं न ते मनः ।
यदन्यन्मनसः प्रीत्यै तद्ब्रूहि त्वं ददाम्यहं ॥ १५ ॥

कुवलयाश्व उवाच ॥

भगवंस्त्वत्प्रसादेन प्रार्थितस्य गृहे मम ।
सर्व्वमस्ति विशेषेण संप्राप्तं तव दर्शनात् ॥ १६ ॥
कृतकृत्योऽस्मि चैतेन सफलं जीवितञ्च मे ।
यदङ्गसंश्लेषमितस्तव देवस्य मानुषः ॥ १७ ॥
ममोत्तमाङ्गे त्वत्पादरजसा यदिहास्पदं ।
कृतं तेनैव न प्राप्तं किं मया पन्नगेश्वर ॥ १८ ॥
यदि त्ववश्यं दातव्यो वरो मम यथेप्सितः ।
तत्पुण्यकर्म्मसंस्कारो हृदयान्मा व्यपैतु मे ॥ १९ ॥
सुवर्णमणिरत्नादि वाहनं गृहमासनं ।
स्त्रियोऽन्नपानं पुत्राश्च चारुमाल्यानुलेपनं ॥ २० ॥
एते च विविधाः कामा गीतवाद्यादिकञ्च यत् ।
सर्व्वमेतन्मम मतं फलं पुण्यवनस्पतेः ॥ २१ ॥
तस्मान्नरेण तन्मूलः कार्य्यो यत्नः कृतात्मना ।
कर्त्तव्यः पुण्यसक्तानां नकिञ्चिद्भुवि दुर्ल्लभं ॥ २२ ॥

अश्वतर उवाच ॥

एवं भविष्यति प्राज्ञ तव धर्म्माश्रिता मतिः ।
सत्यञ्चैतत्फलं सर्व्वं धर्म्मस्योक्तं यथा त्वया ॥ २३ ॥
तथाप्यवश्यं मद्गेहमागतेन त्वयाधुना ।

ग्राह्यं यन्मानुषे लोके दुष्प्रापं भवतो मतं ॥ २४ ॥

जड उवाच ॥

तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा स तदा नृपनन्दनः ।
मुखावलोकनञ्चक्रे पन्नगेश्वरपुत्त्रयोः ॥ २५ ॥
ततस्तौ प्रणिपत्योभौ राजपुत्त्रस्य यन्मतं ।
तत् पितुः सकलं वीरौ कथयामासतुः स्फुटं ॥ २६ ॥

पुत्त्रावूचतुः ॥

ततोऽस्य पत्नी दयिता श्रुत्वेमं विनिपातितं ।
अत्यजद्दयितान् प्राणान् विप्रलब्धा दुरात्मना ॥ २७ ॥
केनापि कृतवैरेण दानवेन कुबुद्धिना ।
गन्धर्व्वराजस्य सुता नाम्ना ख्याता मदालसा ॥ २८ ॥
कृतज्ञोऽयं ततस्तात प्रतिज्ञां कृतवानिमां ।
नान्या भार्य्या भवित्रीति वर्जयित्वा मदालसां ॥ २९ ॥
द्रष्टुं तां चारुसर्व्वाङ्गीमयं वीर ऋतध्वजः ।
तात वाञ्छति यद्येतत् क्रियते तत्कृतं भवेत् ॥ ३० ॥

अश्वतर उवाच ॥

भूतैर्वियोगिनो योगस्तादृशैरेव तादृशः ।
कथमेतद्विना स्वप्नं मायां वा शम्बरोदितां ॥ ३१ ॥

जड उवाच ॥

प्रणिपत्य भुजङ्गेशं पुत्त्रः शत्रुजितस्ततः ।
प्रत्युवाच महात्मानं प्रेमलज्जासमन्वितः ॥ ३२ ॥
मायामयीमप्यधुना मम तात मदालसां ।

यदि दर्शय ते मन्ये परं कृतमनुग्रहं ॥ ३३ ॥

अश्वतर उवाच ॥

तस्मात् पश्येह वत्स त्वं मायाञ्चेद् द्रष्टुमिच्छसि ।
अनुग्राह्यो भवान् गेहं बालोऽप्यभ्यागतो गुरुः ॥ ३४ ॥

जड उवाच ॥

आनयामास नागेन्द्रो गृहगुप्तां मदालसां ।
तेषां सम्मोहनार्थाय जजल्प च ततः स्फुटं ॥ ३५ ॥
दर्शयामास च तदा राजपुत्राय तां शुभां ।
सेयं न वेति ते भार्य्या राजपुत्र मदालसा ॥ ३६ ॥

जड उवाच ॥

स दृष्ट्वा तां तदा तन्वीं तत्क्षणात् विगतत्रपः ।
प्रियेति तामभिमुखं ययौ वाचमुदीरयन् ॥
निवारयामास च तं नागः सोऽश्वतरस्त्वरन् ॥ ३७ ॥

अश्वतर उवाच ॥

मायेयं पुत्र मास्प्राक्षीः प्रागेव कथितं तव ।
अन्तर्द्धानमुपैत्याशु माया संस्पर्शनादिभिः ॥ ३८ ॥
ततः पपात मेदिन्यां स तु मूर्च्छापरिप्लुतः ।
हा प्रियेति वदन् सोऽथ चिन्तयामास भाविनीं ॥ ३९ ॥
अहो स्नेहोऽस्य नृपतेर्म्मामोपर्य्यचलं मनः ।
येनायं पातनोऽरीणां विना शस्त्रेण पातितः ॥ ४० ॥
मायेति दर्शिता तेन मिथ्या मायेति यत् स्फुटं ।
वाय्वम्बुतेजसां भूमेराकाशस्य च चेष्टया ॥ ४१ ॥

जड उवाच ॥

ततः कुवलयाश्वं तं समाश्वास्य भुजङ्गमः ।
कथयामास तत्सर्व्वं मृतसञ्जीवनादिकं ॥ ४२ ॥
ततः प्रहृष्टः प्रतिलभ्य कान्तां
प्रणम्य नागं निजगाम सोऽथ ।
सुशोभमानः स्वपुरं तमश्व-
मारुह्य संचिन्तितमभ्युपेतं ॥ ४३ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मदालसा प्राप्तिः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

जड उवाच ॥

आगम्य स्वपुरं सोऽथ पित्रोः सर्व्वमशेषतः ।
कथयामास तन्वङ्गी यथा प्राप्ता पुनर्म्मृता ॥ १ ॥
ननाम सा च चरणौ श्वश्रूश्वशुरयोः शुभा ।
स्वजनञ्च यथापूर्व्वं वन्दनाश्लेषणादिभिः ॥ २ ॥
पूजयामास तन्वङ्गी यथान्यायं यथावयः ।
ततो महोत्सवो जज्ञे पौराणां तत्र वै पुरे ॥ ३ ॥
ऋतध्वजश्च सुचिरं तया रेमे सुमध्यया ।
निर्झरेषु च शैलानां निम्नगापुलिनेषु च ॥ ४ ॥
काननेषु च रम्येषु तथैवोपवनेषु च ।
पुण्यक्षयं वाञ्छमाना सापि कामोपभोगतः ॥ ५ ॥

सह तेनातिकान्तेन रेमे रम्यासु भूमिषु ।
ततः कालेन महता शत्रुजित् स नराधिपः ॥ ६ ॥
सम्यक् प्रशास्य वसुधां कालधर्म्ममुपेयिवान् ।
ततः पौरा महात्मानं पुत्रं तस्य ऋतध्वजं ॥ ७ ॥
अभ्यषिञ्चन्त राजानमुदाराचारचेष्टितं ।
सम्यक् पालयतस्तस्य प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ ८ ॥
मदालसायाः सञ्जज्ञे पुत्रः प्रथमजस्ततः ।
तस्य चक्रे पिता नाम विक्रान्त इति धीमतः ॥ ९ ॥
तुतुषुस्तेन वै भृत्या जहास च मदालसा ।
सा वै मदालसा पुत्रं बालमुत्तानशायिनं ॥
उल्लापनच्छलेनाह रुदमानमविस्वरं ॥ १० ॥

शुद्धोऽसि रे तात न तेऽस्ति नाम
　कृतं हि ते कल्पनयाधुनैव ।
पञ्चात्मकं देहमिदं तवैत-
　न्नैवास्य त्वं रोदिषि कस्य हेतोः ॥ ११ ॥
न वा भवान्रोदिति वै स्वजन्मा
　शब्दोऽयमासाद्य महीशसूनुं ।
विकल्प्यमाना विविधा गुणास्ते
　ऽगुणाश्च भौताः सकलेन्द्रियेषु ॥ १२ ॥
भूतानि भूतैः परिदुर्ब्बलानि
　वृद्धिं समायान्ति यथेह पुंसः ।
अन्नाम्बुदानादिभिरेव कस्य

न तेऽस्तिवृद्धिर्न च तेऽस्ति ह्रानिः ॥ ॥ १३ ॥
त्वं कञ्चुके शीर्य्यमाणे निजेऽस्मिं-
स्तस्मिंश्च देहे मूढतां मा व्रजेथाः ।
शुभाशुभैः कर्म्मभिर्द्देहमेत-
न्मदादिमूढैः कञ्चुकस्तेपि नद्धः ॥ १४ ॥
तातेति किञ्चित्तनयेति किञ्चि-
दम्बेति किञ्चिद्दयितेति किञ्चित् ।
ममेति किञ्चिन्न ममेति किञ्चित्
त्वं भूतसङ्घं बहु मानयेथाः ॥ १५ ॥
दुःखानि दुःखोपशमाय भोगान्
सुखाय जानाति विमूढचेताः ।
तान्येव दुःखानि पुनः सुखानि
जानात्यविद्वान् सुविमूढचेताः ॥ १६ ॥
हासोऽस्थिसन्दर्शनमक्षियुग्म-
मत्युज्ज्वलं तर्जनमङ्गनायाः ।
कुचादि पीनं पिशितं घनं तत्
स्थानं रतेः किं नरकं न योषित् ॥ १७ ॥
यानं क्षितौ यानगतञ्च देहं
देहेऽपि चान्यः पुरुषो निविष्टः ।
ममत्वबुद्धिर्न तथा यथा स्वे
देहेऽतिमात्रं वत मूढतैषा ॥ १८ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मदालसोपाख्याने ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः ॥

जड उवाच ॥

वर्द्धमानं सुतं सा तु राजपत्नी दिने दिने ।
तमुल्लापादिना बोधमनयन्निर्ममात्मकं ॥ १ ॥
यथायथं बलं लेभे यथा लेभे मतिं पितुः ।
तथा तथात्मबोधञ्च सोऽवाप मातृभाषितैः ॥ २ ॥
इत्थं तया स तनयो जन्मप्रभृति बोधितः ।
चकार न मतिं प्राज्ञो गार्हस्थ्यं प्रति निर्ममः ॥ ३ ॥
द्वितीयोऽस्याः सुतो जज्ञे तस्य नामाकरोत्पिता ।
सुबाहुरयमित्युक्ते सा जहास मदालसा ॥ ४ ॥
तमप्येवं यथापूर्वं बालमुल्लापनादिना ।
प्राह बाल्यात् स च प्राप तथा बोधं महामतिः ॥ ५ ॥
तृतीयं तनयं जातं स राजा शत्रुमर्द्दनं ।
यदाह तेन सा सुभ्रूर्जहासातिचिरं पुनः ॥ ६ ॥
तथैव सोऽपि तन्वङ्ग्या बालत्वादवबोधितः ।
क्रियाश्चकार निष्कामो न किञ्चिदुपकारकं ॥ ७ ॥
चतुर्थस्य सुतस्याथ चिकीर्षुर्नाम भूमिपः ।
ददर्श तां शुभाचारामीषद्धासां मदालसां ॥
तामाह राजा हसतीं किञ्चित् कौतूहलान्वितः ॥ ८ ॥

राजोवाच ॥

क्रियमाणे सकृन्नाम्नि कथ्यतां हास्यकारणं ।

विक्रान्तश्च सुबाहुश्च तथान्यः शत्रुमर्द्दनः ॥ ९ ॥
शोभनानीति नामानि मया मन्ये कृतानि वै ।
योग्यानि क्षत्रबन्धूनां शौर्य्याटोपयुतानि च ॥ १० ॥
असन्त्येतानि चेद्भद्रे यदि ते मनसि स्थितं ।
तदस्य क्रियतां नाम चतुर्थस्य सुतस्य मे ॥ ११ ॥

मदालसोवाच ॥

मयाज्ञा भवतः कार्य्या महाराज यथात्थ मां ।
तथा नाम करिष्यामि चतुर्थस्य सुतस्य ते ॥ १२ ॥
अलर्क इति धर्म्मज्ञः ख्यातिं लोके प्रयास्यति ।
कनीयानेष ते पुत्त्रो मतिमांश्च भविष्यति ॥ १३ ॥
तच्छ्रुत्वा नाम पुत्त्रस्य कृतं मात्रा महीपतिः ।
अलर्क इत्यसम्बद्धं प्रहस्येदमथाब्रवीत् ॥ १४ ॥

राजोवाच ॥

भवत्या यदिदं नाम मत्पुत्त्रस्य कृतं शुभे ।
किमीदृशमसम्बद्धमर्थः कोऽस्य मदालसे ॥ १५ ॥

मदालसोवाच ॥

कल्पनेयं महाराज कृता सा व्यवहारिकी ।
त्वत्कृतानां तथा नाम्नां शृणु भूप निरर्थतां ॥ १६ ॥
वदन्ति पुरुषाः प्राज्ञा व्यापिनं पुरुषं यतः ।
क्रान्तिश्च गतिरुद्दिष्टा देशाद्देशान्तरन्तु या ॥ १७ ॥
सर्व्वगो न प्रयातीति व्यापी देहेश्वरो यतः ।
ततो विक्रान्तसंज्ञेयं मता मम निरर्थका ॥ १८ ॥

सुबाहुरिति या संज्ञा कृतान्यस्य सुतस्य ते ।
निरर्था साप्यमूर्त्तत्वात् पुरुषस्य महीपते ॥ १९ ॥
पुत्रस्य यत्कृतं नाम तृतीयस्यारिमर्द्दनः ।
मन्ये तदप्यसम्बद्धं शृणु चाप्यत्र कारणं ॥ २० ॥
एक एव शरीरेषु सर्व्वेषु पुरुषो यदा ।
तदास्य राजन् कः शत्रुः को वा मित्रमिहेष्यते ॥ २१ ॥
भूतैर्भूतानि मृद्यन्ते अमूर्त्तो मृद्यते कथं ।
क्रोधादीनां पृथग्भावात् कल्पनेयं निरर्थका ॥ २२ ॥
यदि संव्यवहारार्थमसन्नाम प्रकल्प्यते ।
नाम्नि कस्मादलर्काख्ये नैरर्थ्यं भवतो मतं ॥ २३ ॥

जड उवाच ॥

एवमुक्तस्तया साध्व्या महिष्या स महीपतिः ।
तथेत्याह महाबुद्धिर्द्दयितां तथ्यवादिनीं ॥ २४ ॥
तञ्चापि सा सुतं सुभ्रूर्यथापूर्व्वसुतांस्तथा ।
प्रोवाच बोधजननं तामुवाच स पार्थिवः ॥ २५ ॥
करोषि किमिदं मूढे मम भावाय सन्ततेः ।
दुष्टावबोधदानेन यथापूर्व्वं सुतेषु मे ॥ २६ ॥
यदि ते मत्प्रियं कार्य्यं यदि ग्राह्यं वचो मम ।
तदेनं तनयं मार्गे प्रवृत्तेः सन्नियोजय ॥ २७ ॥
कर्म्ममार्गः समुच्छेदं नैवं देवि गमिष्यति ।
पितृपिण्डनिवृत्तिश्च नैवं साध्वि भविष्यति ॥ २८ ॥
पितरो देवलोकस्थास्तथा तिर्य्यक्त्वमागताः ।

तद्वन्मनुष्यतां याता भूतवर्गे च संस्थिताः ॥ २९ ॥
सपुण्यानसपुण्यांश्च क्षुत्क्षामान् तृट्परिप्लुतान् ।
पिण्डोदकप्रदानेन नरः कर्म्मण्यवस्थितः ॥ ३० ॥
सदाप्याययते सुभ्रु तद्वद्देवातिथीनपि ।
देवैर्मनुष्यैः पितृभिः प्रेतैर्भूतैः सगुह्यकैः ॥ ३१ ॥
वयोभिः कृमिकीटैश्च नर एवोपजीव्यते ।
तस्मात्तन्वङ्गि पुत्रं मे यत्कार्य्यं क्षत्रयोनिभिः ॥ ३२ ॥
ऐहिकामुष्मिकफलं तत्सम्यक् प्रतिपादय ।
तेनैवमुक्ता सा भर्त्रा वरनारी मदालसा ॥ ३३ ॥
अलर्कं नाम तनयमुवाचोल्लापवादिनी ।
पुत्र वर्द्धस्व मद्भर्त्तुर्मनो नन्दय कर्म्मभिः ॥
मित्राणामुपकाराय दुर्हृदां नाशनाय च ॥ ३४ ॥

धन्योऽसि रे यो वसुधामशत्रु-
रेकश्चिरं पालयितासि पुत्र ।
तत्पालनादस्तु सुखोपभोगो
धर्म्मात्फलं प्राप्स्यसि चामरत्वं ॥ ३५ ॥
धरामरान् पर्व्वसु तर्पयेथाः
समीहितं बन्धुषु पूरयेथाः ।
हितं परस्मै हृदि चिन्तयेथाः
मनः परस्त्रीषु निवर्त्तयेथाः ॥ ३६ ॥
यज्ञैरनेकैर्विबुधानजस्र-
मर्थैर्द्विजान् प्रीणय संश्रितांश्च ।

स्त्रियश्च कामैरतुलैश्चिराय
युद्धैश्चारींस्तोषयितासि वीर ॥ ३७ ॥
बालो मनो नन्दय बान्धवानां
गुरोस्तथाज्ञाकरणैः कुमारः ।
स्त्रीणां युवा सत्कुलभूषणानां
वृद्धो वने वत्स वनेचराणां ॥ ३८ ॥
राज्यं कुर्व्वन् सुहृदो नन्दयेथाः
साधूनर्च्चंस्तात यज्ञैर्यजेथाः ।
दुष्टान्निघ्नन् वैरिणश्चाजिमध्ये
गोविप्रार्थे वत्स मृत्युं व्रजेथाः ॥ ३९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे पुत्त्रानुशासनं ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः ॥

जड उवाच ॥

एवमुल्लाप्यमानस्तु स तु मात्रा दिने दिने ।
ववृधे वयसा बालो बुद्ध्या चालर्कसंज्ञितः ॥ १ ॥
स कौमारकमासाद्य ऋतध्वजसुतस्ततः ।
कृतोपनयनः प्राज्ञः प्रणिपत्याह मातरं ॥ २ ॥
मया यदत्र कर्त्तव्यमैहिकामुष्मिकाय वै ।
सुखाय वद तत्सर्व्वं प्रश्रयावनतस्य मे ॥ ३ ॥

मदालसोवाच ॥

वत्स राज्येऽभिषिक्तेन प्रजारञ्जनमादितः ।
कर्त्तव्यमविरोधेन स्वधर्मस्य महीभृता ॥ ४ ॥
व्यसनानि परित्यज्य सप्त मूलहराणि वै ।
आत्मा रिपुभ्यः संरक्ष्यो वहिर्मन्त्रविनिर्गमात् ॥ ५ ॥
अष्टधा नाशमाप्नोति सुचक्रात् स्यन्दनाद्यथा ।
तथा राजाप्यसन्दिग्धं वहिर्मन्त्रविनिर्गमात् ॥ ६ ॥
दुष्टादुष्टांश्च जानीयादमात्यानरिदोषतः ।
चरैश्चरास्तथा शत्रोरन्वेष्टव्याः प्रयत्नतः ॥ ७ ॥
विश्वासो न तु कर्त्तव्यो राज्ञा मित्राप्तबन्धुषु ।
कार्य्ययोगादमित्रेऽपि विश्वसीत नराधिपः ॥ ८ ॥
स्थानवृद्धिक्षयज्ञेन षाड्गुण्यगुणिनात्मना ।
भवितव्यं नरेन्द्रेण न कामवशवर्त्तिना ॥ ९ ॥
प्रागात्मा मन्त्रिणश्चैव ततो भृत्या महीभृता ।
जेयाश्चानन्तरं पौरा विरुध्येत ततोऽरिभिः ॥ १० ॥
यस्त्वेतानविजित्यैव वैरिणो विजिगीषते ।
सोऽजितात्मा जितामात्यः शत्रुवर्गेण बाध्यते ॥ ११ ॥
तस्मात् कामादयः पूर्व्वं जेयाः पुत्र महीभुजा ।
तज्जये हि जयोऽवश्यं राजा नश्यति तैर्जितः ॥ १२ ॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च मदो मानस्तथैव च ।
हर्षश्च शत्रवो ह्येते विनाशाय महीभृतां ॥ १३ ॥
कामप्रसक्तमात्मानं स्मृत्वा पाण्डुं निपातितं ।

निवर्त्तयेत्तथा क्रोधादनुह्रादं हतात्मजं ॥ १४ ॥
हतमैलं तथा लोभान्मदाद्वेनं द्विजैर्हतं ।
मानादनायुषा पुत्त्रं बलिं दर्पात् पुरञ्जयं ॥ १५ ॥
एभिर्जितैर्जितं सर्व्वं मरुत्तेन महात्मना ।
स्मृत्वा विवर्जयेदेतान् दोषान् स्वीयान्महीपतिः ॥ १६ ॥
काककोकिलभृङ्गाणां मृगव्यालशिखण्डिनां ।
हंसकुक्कुटलोहानां शिक्षेत चरितं नृपः ॥ १७ ॥
कौटकस्य क्रियां कुर्य्यात् विपक्षे मनुजेश्वरः ।
चेष्टां पिपीलिकानाञ्च काले भूपः प्रदर्शयेत् ॥ १८ ॥
ज्ञेयाग्निविस्फुलिङ्गानां वीजचेष्टा च शाल्मलेः ।
चन्द्रसूर्य्यस्वरूपेण नीत्यर्थं पृथिवीक्षिता ॥ १९ ॥
बन्धकीपद्मशरभशूलिकागुर्व्विणीस्तनात् ।
प्रज्ञा नृपेण चादेया तथा गोपालयोषितः ॥ २० ॥
शक्रार्कयमसोमानां तद्वद्वायोर्महीपतिः ।
रूपाणि पञ्च कुर्व्वीत महीपालनकर्म्मणि ॥ २१ ॥
यथेन्द्रश्चतुरो मासान् तोयोत्सर्गेण भूगतं ।
आप्याययेत्तथा लोकं परिहारैर्महीपतिः ॥ २२ ॥
मासानष्टौ यथा सूर्य्यस्तोयं हरति रश्मिभिः ।
सूक्ष्मेणैवाभ्युपायेन तथा शुल्कादिकं नृपः ॥ २३ ॥
यथा यमः प्रियद्वेष्ये प्राप्तकाले नियच्छति ।
तथा प्रियाप्रिये राजा दुष्टादुष्टे समो भवेत् ॥ २४ ॥
पूर्णेन्दुमालोक्य यथा प्रीतिमान् जायते नरः ।

एवं यत्र प्रजाः सर्व्वा निर्वृत्तास्तच्छशिव्रतं ॥ २५ ॥
मारुतः सर्व्वभूतेषु निगूढश्चरते यथा ।
एवं नृपश्चरेच्चारैः पौरामात्यादिबन्धुषु ॥ २६ ॥
न लोभाद्वा न कामाद्वा नार्थाद्वा यस्य मानसं ।
यथान्यैः कृष्यते वत्स स राजा स्वर्गमृच्छति ॥ २७ ॥
उत्पथग्राहिणो मूढान् स्वधर्म्माच्चलतो नरान् ।
यः करोति निजे धर्म्मे स राजा स्वर्गमृच्छति ॥ २८ ॥
वर्णधर्म्मा न सीदन्ति यस्य राज्ये तथाश्रमाः ।
वत्स तस्य सुखं प्रेत्य परत्रेह च शास्वतं ॥ २९ ॥
एतद्राज्ञः परं कृत्यं तथैतत् सिद्धिकारकं ।
स्वधर्म्मस्थापनं नृणां चाल्यते यत्कुबुद्धिभिः ॥ ३० ॥
पालनेनैव भूतानां कृतकृत्यो महीपतिः ।
सम्यक् पालयिता भागं धर्म्मस्याप्नोति यत्नतः ॥ ३१ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे पुत्त्रानुशासनं ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

जड उवाच ॥

तन्मातुर्व्वचनं श्रुत्वा सोऽलर्को मातरं पुनः ।
पप्रच्छ वर्णधर्म्मांश्च धर्म्मा ये चाश्रमेषु च ॥ १ ॥

अलर्क उवाच ॥

कथितोऽयं महाभागे राज्यतन्त्राश्रितस्त्वया ।
धर्म्मं तमहमिच्छामि श्रोतुं वर्णाश्रमात्मकं ॥ २ ॥

मदालसोवाच ॥

दानमध्ययनं यज्ञो ब्राह्मणस्य त्रिधा मतः ।
नान्यश्चतुर्थो धर्म्मोऽस्ति धर्म्मस्तस्य पदं विना ॥ ३ ॥
याजनाध्यापने शुद्धे तथा पूतप्रतिग्रहः ।
एषा सम्यक् समाख्याता त्रिविधा चास्य जीविका ॥ ४ ॥
दानमध्ययनं यज्ञः क्षत्रियस्याप्ययं त्रिधा ।
धर्म्मः प्रोक्तः क्षितेरक्षा शस्त्राजीवश्च जीविका ॥ ५ ॥
दानमध्ययनं यज्ञो वैश्यस्यापि त्रिधैव सः ।
वाणिज्यं पाशुपाल्यञ्च कृषिश्चैवास्य जीविका ॥ ६ ॥
दानं यज्ञोऽथ शुश्रूषा द्विजातीनां त्रिधा मया ।
व्याख्यातः शूद्रधर्म्मोऽपि जीविका कारुकर्म्म च ॥ ७ ॥
तद्वद्द्विजातिशुश्रूषा पोषणं क्रयविक्रयौ ।
वर्णधर्म्मास्त्विमे प्रोक्ताः श्रूयन्तां चाश्रमाश्रयाः ॥ ८ ॥
स्ववर्णधर्म्मात् संसिद्धिं नरः प्राप्नोति न च्युतः ।
प्रयाति नरकं प्रेत्य प्रतिषिद्धनिषेवनात् ॥ ९ ॥
यावत्तु नोपनयनं क्रियते वै द्विजन्मनः ।
कामचेष्टोक्तिभक्ष्यश्च तावद्भवति पुत्रक ॥ १० ॥
कृतोपनयनः सम्यक् ब्रह्मचारी गुरोर्गृहे ।
वसेत्तत्र च धर्म्मोऽस्य कथ्यते तं निबोध मे ॥ ११ ॥

स्वाध्यायोऽथाग्निशुश्रूषा स्नानं भिक्षाटनं तथा ।
गुरोर्निवेद्य तच्चान्नमनुज्ञातेन सर्व्वदा ॥ १२ ॥
गुरोः कर्म्मणि सोद्योगः सम्यक् प्रीत्युपपादनं ।
तेनाहूतः पठेच्चैव तत्परो नान्यमानसः ॥ १३ ॥
एकं द्वौ सकलान् वापि वेदान् प्राप्य गुरोर्मुखात् ।
अनुज्ञातोऽथ वन्दित्वा दक्षिणां गुरवे ततः ॥ १४ ॥
गार्हस्थ्याश्रमकामस्तु गृहस्थाश्रममावसेत् ।
वानप्रस्थाश्रमं वापि चतुर्थं चेच्छयात्मनः ॥ १५ ॥
तत्रैव वा गुरोर्गेहे द्विजो निष्ठामवाप्नुयात् ।
गुरोरभावे तत्पुत्रे तच्छिष्ये तत्सुतं विना ॥ १६ ॥
शुश्रूषुर्निरभीमानो ब्रह्मचर्य्याश्रमं वसेत् ।
उपावृत्तस्ततस्तस्मात् गृहस्थाश्रमकाम्यया ॥ १७ ॥
ततोऽसमानर्षिकुलां तुल्यां भार्य्यामरोगिणीं ।
उद्वहेन्न्यायतोऽव्यङ्गां गृहस्थाश्रमकारणात् ॥ १८ ॥
स्वकर्म्मणा धनं लब्ध्वा पितृदेवातिथींस्तथा ।
सम्यक् सम्प्रीणयन् भक्त्या पोषयेच्चाश्रितांस्तथा ॥ १९ ॥
भृत्यात्मजान् जामयोऽथ दीनान्धपतितानपि ।
यथाशक्त्यान्नदानेन वयांसि पशवस्तथा ॥ २० ॥
एष धर्म्मो गृहस्थस्य ऋतावभिगमस्तथा ।
पञ्चयज्ञविधानन्तु यथाशक्त्या न हापयेत् ॥ २१ ॥
पितृदेवातिथिज्ञातिभुक्तशेषं स्वयं नरः ।
भुञ्जीत च समं भृत्यैर्यथाविभवमादृतः ॥ २२ ॥

एष तूद्देशतः प्रोक्तो गृहस्थस्याश्रमो मया ।
वानप्रस्थस्य धर्म्मन्ते कथयाम्यवधार्य्यतां ॥ २३ ॥
अपत्यसन्ततिं दृष्ट्वा प्राज्ञो देहस्य चानतिं ।
वानप्रस्थाश्रमं गच्छेदात्मनः शुद्धिकारणात् ॥ २४ ॥
तत्रारण्योपभोगश्च तपोभिश्चानुकर्षणं ।
भूमौ शय्या ब्रह्मचर्य्यं पितृदेवातिथिक्रिया ॥ २५ ॥
होमस्त्रिषवणस्नानं जटावल्कलधारणं ।
योगाभ्यासः सदा चैव वन्यस्नेहनिषेवनं ॥ २६ ॥
इत्येष पापशुद्ध्यर्थमात्मनश्चोपकारकः ।
वानप्रस्थाश्रमस्तस्माद्भिक्षोस्तु चरमोऽपरः ॥ २७ ॥
चतुर्थस्य स्वरूपन्तु श्रूयतामाश्रमस्य मे ।
यः स्वधर्म्मोऽस्य धर्म्मज्ञैः प्रोक्तस्तात महात्मभिः ॥ २८ ॥
सर्व्वसङ्गपरित्यागो ब्रह्मचर्य्यमकोपिता ।
यतेन्द्रियत्वमावासे नैकस्मिन् वसतिश्चिरं ॥ २९ ॥
अनारम्भस्तथाहारो भैक्षान्नेनैककालिना ।
आत्मज्ञानावबोधेच्छा तथा चात्मावलोकनं ॥ ३० ॥
चतुर्थे त्वाश्रमे धर्म्मो मयायं ते निवेदितः ।
सामान्यमन्यवर्णानामाश्रमाणाञ्च मे शृणु ॥ ३१ ॥
सत्यं शौचमहिंसा च अनसूया तथा क्षमा ।
आनृशंस्यमकार्पण्यं सन्तोषश्चाष्टमो गुणः ॥ ३२ ॥
एते सङ्क्षेपतः प्रोक्ता धर्म्मा वर्णाश्रमेषु ते ।
एतेषु च स्वधर्म्मेषु स्वेषु तिष्ठेत् समन्ततः ॥ ३३ ॥

यश्चोल्लङ्घ्य स्वकं धर्म्मं स्ववर्णाश्रमसंश्रितं ।
नरोऽन्यथा प्रवर्त्तेत स दण्ड्यो भूभृतो भवेत् ॥ ३४ ॥
ये च स्वधर्म्मसन्त्यागात् पापं कुर्व्वन्ति मानवाः ।
उपेक्षतस्तान्नृपतेरिष्टापूर्त्तं प्रणश्यति ॥ ३५ ॥
तस्माद्राज्ञा प्रयत्नेन सर्व्वे वर्णाः स्वधर्म्मतः ।
प्रवर्त्तन्तोऽन्यथा दण्ड्याः स्थाप्याश्चैव स्वकर्म्मसु ॥ ३६ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे पुत्त्रानुशासने मदालसावाक्यं ॥ २८ ॥

ऊनत्रिंशोऽध्यायः ॥

अलर्क उवाच ॥

यत्कार्य्यं पुरुषाणाञ्च गार्हस्थ्यमनुवर्त्ततां ।
बन्धश्च स्यादकरणे क्रियाया यस्य चोच्छितिः ॥ १ ॥
उपकाराय यन्नॄणां यच्च वर्ज्यं गृहे सता ।
यथा च क्रियते तन्मे यथावत् पृच्छतो वद ॥ २ ॥

मदालसोवाच ॥

वत्स गार्हस्थ्यमादाय नरः सार्व्वमिदं जगत् ।
पुष्णाति तेन लोकांश्च स जयत्यभिवाञ्छितान् ॥ ३ ॥
पितरो मुनयो देवा भूतानि मनुजास्तथा ।
कृमिकीटपतङ्गाश्च वयांसि पशवोऽसुराः ॥ ४ ॥
गृहस्थमुपजीवन्ति ततस्तृप्तिं प्रयान्ति च ।

मुखं चास्य निरीक्षन्ते अपि नो दास्यतीति वै ॥ ५ ॥
सर्व्वस्याधारभूतेयं वत्स धेनुस्त्रयीमयी ।
यस्यां प्रतिष्ठितं विश्वं विश्वहेतुश्च या मता ॥ ६ ॥
ऋक्पृष्ठासौ यजुर्मध्या सामवक्त्रशिरोधरा ।
इष्टापूर्त्तविषाणा च साधुसूक्ततनूरुहा ॥ ७ ॥
शान्तिपुष्टिशकृन्मूत्रा वर्णपादप्रतिष्ठिता ।
आजीव्यमाना जगतां साक्षया नापचीयते ॥ ८ ॥
स्वाहाकारस्वधाकारौ वषट्कारश्च पुत्रक ।
हन्तकारस्तथा चान्यस्तस्यास्तनचतुष्टयं ॥ ९ ॥
स्वाहाकारं स्तनं देवाः पितरश्च स्वधामयं ।
मुनयश्च वषट्कारं देवभूतसुरेतराः ॥ १० ॥
हन्तकारं मनुष्याश्च पिवन्ति सततं स्तनं ।
एवमाप्याययत्येषा वत्स धेनुस्त्रयीमयी ॥ ११ ॥
तेषामुच्छेदकर्त्ता च यो नरोऽत्यन्तपापकृत् ।
स तमस्यन्धतामिस्रे तामिस्रे च निमज्जति ॥ १२ ॥
यश्चेमां मानवो धेनुं स्वैर्वत्सैरमरादिभिः ।
पाययत्युचिते काले स स्वर्गायोपपद्यते ॥ १३ ॥
तस्मात् पुत्र मनुष्येण देवर्षिपितृमानवाः ।
भूतानि चानुदिवसं पोष्याणि स्वतनुर्यथा ॥ १४ ॥
तस्मात् स्नातः शुचिर्भूत्वा देवर्षिपितृतर्पणं ।
प्रजापतेस्तथैवाद्भिः काले कुर्य्यात् समाहितः ॥ १५ ॥
सुमनोगन्धपुष्पैश्च देवानभ्यर्च्च्य मानवाः ।

ततोऽग्नेस्तर्पणं कुर्य्याद्देयाश्च बलयस्तथा ॥ १६ ॥
ब्रह्मणे गृहमध्ये तु विश्वेदेवेभ्य एव च ।
धन्वन्तरिं समुद्दिश्य प्रागुदीच्यां बलिं क्षिपेत् ॥ १७ ॥
प्राच्यां शक्राय याम्यायां यमाय बलिमाहरेत् ।
प्रतीच्यां वरुणायाथ सोमायोत्तरतो बलिं ॥ १८ ॥
दद्याद्धात्रे विधात्रे च बलिं द्वारे गृहस्य तु ।
अर्य्यम्णोऽथ वहिर्दद्याद्गृहेभ्यश्च समन्ततः ॥ १९ ॥
नक्तञ्चरेभ्यो भूतेभ्यो बलिमाकाशतो हरेत् ।
पितॄणां निर्व्वपेच्चैव दक्षिणाभिमुखस्थितः ॥ २० ॥
गृहस्थस्तत्परो भूत्वा सुसमाहितमानसः ।
ततस्तोयमुपादाय तेष्वेवाचमनाय वै ॥ २१ ॥
स्थानेषु निक्षिपेत् प्राज्ञस्तास्ता उद्दिश्य देवताः ।
एवं गृहबलिं कृत्वा गृहे गृहपतिः शुचिः ॥ २२ ॥
आप्यायनाय भूतानां कुर्य्यादुत्सर्गमादरात् ।
श्वभ्यश्च श्वपचेभ्यश्च वयोभ्यश्चावपेद्भुवि ॥ २३ ॥
वैश्वदेवं हि नामैतत् सायं प्रातरुदाहृतं ।
आचम्य च ततः कुर्य्यात् प्राज्ञो द्वारावलोकनं ॥ २४ ॥
मुहूर्त्तस्याष्टमं भागमुदीक्ष्योऽप्यतिथिर्भवेत् ।
अतिथिं तत्र सम्प्राप्तमन्नाद्येनोदकेन च ॥ २५ ॥
सम्पूजयेद्यथा शक्ति गन्धपुष्पादिभिस्तथा ।
न मित्रमतिथिं कुर्य्यान्नैकग्रामनिवासिनं ॥ २६ ॥
अज्ञातकुलनामानं तत्कालसमुपस्थितं ।

बुभुक्षुमागतं श्रान्तं याचमानमकिञ्चनं ॥ २७ ॥
ब्राह्मणं प्राहुरतिथिं स पूज्यः शक्तितो बुधैः ।
न पृच्छेद्गोत्रचरणं स्वाध्यायञ्चापि पण्डितः ॥ २८ ॥
शोभनाशोभनाकारं तं मन्येत प्रजापतिं ।
अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ २९ ॥
तस्मिंस्तृप्ते न्टयज्ञोत्थादृणान्मुच्येद् गृहाश्रमी ।
तस्मा अदत्वा यो भुङ्क्ते स्वयं किल्विषभुङ्नरः ॥ ३० ॥
स पापं केवलं भुङ्क्ते पुरीषञ्चान्यजन्मनि ।
अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ॥ ३१ ॥
स दत्वा दुष्कृतं तस्मै पुण्यमादाय गच्छति ।
अप्यम्बुशाकदानेन यद्वाप्यश्नाति स स्वयं ॥ ३२ ॥
पूजयेत्तु नरः श्रद्धया तेनैवातिथिमादरात् ।
कुर्य्याच्चाहरहः श्राद्धमन्नाद्येनोदकेन च ॥ ३३ ॥
पितॄनुद्दिश्य विप्रांश्च भोजयेद्विप्रमेव वा ।
अन्नस्याग्रं तदुद्धृत्य ब्राह्मणायोपपादयेत् ॥ ३४ ॥
भिक्षाञ्च याचतां दद्यात् परिव्राड्ब्रह्मचारिणां ।
ग्रासप्रमाणा भिक्षा स्यादग्रं ग्रासचतुष्टयं ॥ ३५ ॥
अग्रं चतुर्गुणं प्राहुर्हन्तकारं द्विजोत्तमाः ।
भोजनं हन्तकारं वा अग्रं भिक्षामथापि वा ॥ ३६ ॥
अदत्त्वा तु न भोक्तव्यं यथाविभवमात्मनः ।
पूजयित्वातिथीनिष्टान् ज्ञातीन् बन्धूंस्तथार्थिनः ॥ ३७ ॥
विकलान् बालवृद्धांश्च भोजयेच्चातुरांस्तथा ।

वाञ्छते क्षुत्परीतात्मा यच्चान्योऽन्नमकिञ्चनः ॥ ३८ ॥
कुटुम्बिना भोजनीयः समर्थो विभवे सति ।
श्रीमन्तं ज्ञातिमासाद्य यो ज्ञातिरवसीदति ॥ ३९ ॥
सीदता यत्कृतं तेन तत्पापं स समश्नुते ।
सायं चैव विधिः कार्य्यः सूर्य्योढं तत्र चातिथिं ॥ ४० ॥
पूजयीत यथाशक्ति शयनासनभोजनैः ।
एवमुद्वहतस्तात गार्हस्थ्यं भारमाहितं ॥ ४१ ॥
स्कन्धे विधाता देवाश्च पितरश्च महर्षयः ।
श्रेयोभिवर्षिणः सर्व्वे तथैवातिथिबान्धवाः ॥ ४२ ॥
पशुपक्षिगणास्तृप्ता ये चान्ये सूक्ष्मकीटकाः ।
गाथाश्चात्र महाभाग स्वयमत्रिरगायत ॥ ४३ ॥
ताः शृणुष्व महाभाग गृहस्थाश्रमसंस्थिताः ।
देवान् पितॄंश्चातिथींश्च तद्वत् सम्पूज्य बान्धवान् ॥ ४४ ॥
जामयश्च गुरूंश्चैव गृहस्थो विभवे सति ।
श्वभ्यश्च श्वपचेभ्यश्च वयोभ्यश्चावपेद्भुवि ॥ ४५ ॥
वैश्वदेवं हि नामैतत् कुर्य्यात् सायं तथा दिने ।
मांसमन्नं तथा शाकं गृहे यच्चोपसाधितं ॥
न च तत् स्वयमश्नीयाद्विधिवद्यन्न निर्व्वपेत् ॥ ४६ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मदालसोपदेशः ॥ २९ ॥

त्रिंशोऽध्यायः ॥

मदालसोवाच ॥

नित्यं नैमित्तिकञ्चैव नित्यनैमित्तिकं तथा ।
गृहस्थस्य तु यत् कर्म्म तन्निशामय पुत्रक ॥ १ ॥
पञ्चयज्ञाश्रितं नित्यं यदेतत् कथितं तव ।
नैमित्तिकं तथैवान्यत् पुत्रजन्मक्रियादिकं ॥ २ ॥
नित्यनैमित्तिक ज्ञेयं पर्व्वश्राद्धादि पण्डितैः।
तत्र नैमित्तिकं वच्ये श्राद्धमभ्युदयं तव ॥ ३ ॥
पुत्रजन्मनि यत्कार्य्यं जातकर्म्म समं नरैः ।
विवाहादौ च कर्त्तव्यं सर्व्वं सम्यक् क्रमोदितं ॥ ४ ॥
पितरश्चात्र सम्पूज्याः ख्याता नान्दीमुखास्तु ये ।
पिण्डांश्च दधिसंमिश्रान्दद्याद्यवसमन्वितान् ॥ ५ ॥
उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा यजमानः समाहितः ।
वैश्वदेवविहीनन्तत् केचिदिच्छन्ति मानवाः ॥ ६ ॥
युग्माश्चात्र द्विजाः कार्य्यास्ते च पूज्याः प्रदक्षिणं ।
एतन्नैमित्तिकं वृद्धौ तथान्यच्चौर्द्ध्वदेहिकं ॥ ७ ॥
मृताहनि च कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टं शृणुष्व तत् ।
दैवहीनं तथा कार्य्यं तथैवैकपवित्रकं ॥ ८ ॥
आवाहनं न कर्त्तव्यमग्नौ करणवर्ज्जितं ।
प्रेतस्य पिण्डमेकञ्च दद्यादुच्छिष्टसन्निधौ ॥ ९ ॥
तिलोदकं चापसव्यं तन्नामस्मरणान्वितं ।

अक्षय्यममुकस्येति स्थाने विप्रविसर्जने ॥ १० ॥
अभिरम्यतामिति ब्रूयाद्ब्रूयुस्तेऽभिरताः स्म ह ।
प्रतिमासं भवेदेतत् कार्य्यमावत्सरं नरैः ॥ ११ ॥
अथ संवत्सरे पूर्णे यदा वा क्रियते नरैः ।
सपिण्डीकरणं कार्य्यं तस्यापि विधिरुच्यते ॥ १२ ॥
तत्रापि दैवरहितमेकार्घैकपवित्रकं ।
नैवाग्नौ करणं तत्र तच्चावाहनवर्ज्जितं ॥ १३ ॥
अपसव्यञ्च तत्रापि भोजयेदयुजो द्विजान् ।
विशेषस्तत्र चान्योऽस्ति प्रतिमासं क्रियाधिकः ॥ १४ ॥
तं कथ्यमानमेकाग्रो वदन्त्या मे निशामय ।
तिलगन्धोदकैर्युक्तं तत्र पात्रचतुष्टयं ॥ १५ ॥
कुर्य्यात् पितॄणां त्रितयमेकं प्रेतस्य पुत्रक ।
पात्रत्रये प्रेतपात्रमर्घ्यञ्चैव प्रसेचयेत् ॥ १६ ॥
ये समाना इति जपन् पूर्व्ववच्छेषमाचरेत् ।
स्त्रीणामप्येवमेवैतदेकोद्दिष्टमुदाहृतं ॥ १७ ॥
सपिण्डीकरणं तासां पुत्राभावे न विद्यते ।
प्रतिसंवत्सरं कार्य्यमेकोद्दिष्टं नरैः स्त्रियाः ॥ १८ ॥
मृताहनि यथान्यायं नृणां यद्वदिहोदितं ।
पुत्राभावे सपिण्डास्तु तदभावे सहोदकाः ॥ १९ ॥
मातुः सपिण्डा ये च स्युर्ये च मातुः सहोदकाः ।
कुर्य्युरेनं विधिं सम्यगपुत्रस्य सुतासुतः ॥ २० ॥
कुर्य्युर्मातामहायैवं पुत्रिकास्तनयास्तथा ।

द्व्यामुष्यायणसंज्ञास्तु मातामहपितामहान् ॥ २१ ॥
पूजयेयुर्यथान्यायं श्राद्धैर्नैमित्तिकैरपि ।
सर्व्वाभावे स्त्रियः कुर्य्युः स्वभर्तॄणाममन्त्रकं ॥ २२ ॥
तदभावे च नृपतिः कारयेत् स्वकुटुम्बिना ।
तज्जातीयैर्नरैः सम्यक् दाहाद्याः सकलाः क्रियाः ॥ २३ ॥
सर्व्वेषामेव वर्णानां बान्धवो नृपतिर्यतः ।
एतास्ते कथिता वत्स नित्यनैमित्तिकास्तथा ॥ २४ ॥
क्रियां श्राद्धाश्रयामन्यां नित्यनैमित्तिकीं शृणु ।
दर्शस्तत्र निमित्तं वै कालश्चन्द्रक्षयात्मकः ॥
नित्यतां नियतः कालस्तस्याः संसूचयत्यथ ॥ २५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणेऽलर्कानुशासने नैमित्तिकादिश्राद्धकल्पः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

मदालसोवाच ॥

सपिण्डीकरणादूर्द्ध्वं पितुर्यः प्रपितामहः ।
स तु लेपभुजो याति प्रलुप्तः पितृपिण्डतः ॥ १ ॥
तेषामन्यश्चतुर्थो यः पुत्रलेपभुजान्नभुक् ।
सोऽपि सम्बन्धतो हीनमुपभोगं प्रपद्यते ॥ २ ॥
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
पिण्डसम्बन्धिनो ह्येते विज्ञेयाः पुरुषास्त्रयः ॥ ३ ॥

लेपसम्बन्धिनश्चान्ये पितामहपितामहात् ।
प्रभृत्युक्तास्त्रयस्तेषां यजमानश्च सप्तमः ॥ ४ ॥
इत्येष मुनिभिः प्रोक्तः सम्बन्धः साप्तपौरुषः ।
यजमानात् प्रभृत्यूर्द्ध्वमनुलेपभुजस्तथा ॥ ५ ॥
ततोऽन्ये पूर्व्वजाः सर्व्वे ये चान्ये नरकौकसः ।
ये च तिर्य्यक्त्वमापन्ना ये च भूतादिसंस्थिताः ॥ ६ ॥
तान् सर्व्वान् यजमानो वै श्राद्धं कुर्व्वन् यथाविधि ।
समाप्याययते वत्स येन येन शृणुष्व तत् ॥ ७ ॥
अन्नप्रकिरणं यत्तु मनुष्यैः क्रियते भुवि ।
तेन तृप्तिमुपायान्ति ये पिशाचत्वमागताः ॥ ८ ॥
यदम्बु स्नानवस्त्रोत्थं भूमौ पतति पुत्रक ।
तेन ते तरुतां प्राप्तास्तेषां तृप्तिः प्रजायते ॥ ९ ॥
यास्तु गात्राम्बुकणिकाः पतन्ति धरणीतले ।
ताभिराप्यायनं तेषां ये देवत्वं कुले गताः ॥ १० ॥
उद्धृतेष्वथ पिण्डेषु याश्चान्नकणिका भुवि ।
ताभिराप्यायनं प्राप्ता ये तिर्य्यक्त्वं कुले गताः ॥ ११ ॥
ये वा दग्धाः कुले बालाः क्रियायोग्या ह्यसंस्कृताः ।
विपन्नास्तेऽन्नविकिरसम्मार्जनजलाशिनः ॥ १२ ॥
भुक्त्वा चाचामतां यच्च जलं यच्चाङ्घ्रिसेचने ।
ब्राह्मणानां तथैवान्ये तेन तृप्तिं प्रयान्ति वै ॥ १३ ॥
एवं यो यजमानस्य यश्च तेषां द्विजन्मनां ।
कश्चिज्जलान्नविक्षेपः शुचिरुच्छिष्ट एव वा ॥ १४ ॥

तेनान्ये तत्कुले तत्र तत्तद्योन्यन्तरं गताः ।
प्रयान्त्याप्यायनं वत्स सम्यक् श्राद्धक्रियावतां ॥ १५ ॥
अन्यायोपार्जितैरर्थैर्यच्छ्राद्धं क्रियते नरैः ।
तृप्यन्ते तेन चाण्डालपुक्कशाद्यासु योनिषु ॥ १६ ॥
एवमाप्यायनं वत्स बहूनामिह बान्धवैः ।
श्राद्धं कुर्व्वद्भिरन्नाम्बुविन्दुक्षेपेण जायते ॥ १७ ॥
तस्माच्छ्राद्धं नरो भक्त्या शाकैरपि यथा विधि ।
कुर्व्वीत कुर्व्वतः श्राद्धं कुले कश्चिन्न सीदति ॥ १८ ॥
तस्य कालानहं वक्ष्ये नित्यनैमित्तिकात्मकान् ।
विधिना येन च नरैः क्रियते तन्निबोध मे ॥ १९ ॥
कार्य्यं श्राद्धममावास्यां मासि मास्युडुपक्षये ।
तथाष्टकास्वप्यवश्यमिच्छाकालं निबोध मे ॥ २० ॥
विशिष्टब्राह्मणप्राप्तौ सूर्य्येन्दुग्रहणेऽयने ।
विषुवे रविसंक्रान्तौ व्यतिपाते च पुत्रक ॥ २१ ॥
श्राद्धार्हद्रव्यसम्प्राप्तौ तथा दुःस्वप्नदर्शने ।
जन्मर्क्षग्रहपीडासु श्राद्धं कुर्व्वीत चेच्छया ॥ २२ ॥
विशिष्टः श्रोत्रियो योगी वेदविज्ज्येष्ठसामगः ।
त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः षडङ्गवित् ॥ २३ ॥
दौहित्र ऋत्विग्जामातृस्वस्रीयाः श्वशुरस्तथा ।
पञ्चाग्निकर्म्मनिष्ठश्च तपोनिष्ठोऽथ मातुलः ॥ २४ ॥
मातापितृपरश्चैव शिष्यसम्बन्धिबान्धवाः ।
एते द्विजोत्तमाः श्राद्धे समस्ता केतनक्षमाः ॥ २५ ॥

अवकीर्णी तथा रोगी न्यूने चाङ्गे तथाधिके ।
पौनर्भवस्तथा काणः कुण्डो गोलोऽथ पुत्त्रक ॥ २६ ॥
मित्रध्रुक् कुनखी क्लीवः श्यावदन्तो निराकृतिः ।
अभिशस्तस्तु तातेन पिशुनः सोमविक्रयी ॥ २७ ॥
कन्यादूषयिता वैद्यो गुरुपित्रोस्तथोज्झकः ।
भृतकाध्यापको मित्रः परपूर्व्वापतिस्तथा ॥ २८ ॥
वेदोज्झोऽथाग्निसन्त्यागी वृषलीपतिदूषितः ।
तथान्ये च विकर्म्मस्था वर्ज्याः पित्र्येषु वै द्विजाः ॥ २९ ॥
निमन्त्रयेत पूर्व्वेद्युः पूर्व्वोक्तान् द्विजसत्तमान् ।
दैवे नियोगे पित्र्ये च तांस्तथैवोपकल्पयेत् ॥ ३० ॥
तैश्च संयतिभिर्भाव्यं यश्च श्राद्धं करिष्यति ।
श्राद्धं दत्वा च भुक्त्वा च मैथुनं योऽनुगच्छति ॥ ३१ ॥
पितरस्तु तयोर्मासं तस्मिन्रेतसि शेरते ।
गत्वा च योषितं श्राद्धे यो भुङ्क्ते यश्च गच्छति ॥ ३२ ॥
रेतोमूत्रकृताहारास्तन्मासं पितरस्तयोः ।
तस्मात्तु प्रथमं कार्य्यं प्राज्ञेनोपनिमन्त्रणं ॥ ३३ ॥
अप्राप्तौ तद्दिने चापि वर्ज्या योषित्प्रसङ्गिनः ।
भिक्षार्थमागतान् वापि काले संयमिनो यतीन् ॥ ३४ ॥
भोजयेत् प्रणिपाताद्यैः प्रसाद्य यतमानसः ।
यथैव शुक्लपक्षाद्वै पितॄणामसितः प्रियः ॥ ३५ ॥
तथापराह्णः पूर्व्वाह्णात् पितॄणामतिरिच्यते ।
संपूज्य स्वागतेनैतानभ्युपेतान् गृहे द्विजान् ॥ ३६ ॥

पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ।
पितॄणामयुजः कामं युग्मान् दैवे द्विजोत्तमान् ॥ ३७ ॥
एकैकं वा पितॄणाञ्च देवानाञ्च स्वशक्तितः ।
तथा मातामहानाञ्च तुल्यं वा वैश्वदेविकं ॥ ३८ ॥
पृथक् तयोस्तथा चान्ये केचिदिच्छन्ति मानवाः ।
प्राङ्मुखान्दैवसंकल्पान् पैत्र्यान् कुर्य्यादुदङ्मुखान् ॥ ३९ ॥
तथैव मातामहानां विधिरुक्तो मनीषिभिः ।
विष्टरार्थे कुशान् दत्वापूज्य चार्घ्यादिना बुधः ॥ ४० ॥
पवित्रकादि वै दत्वा तेभ्योऽनुज्ञामवाप्य च ।
कुर्य्यादावाहनं प्राज्ञो देवानां मन्त्रतो द्विजः ॥ ४१ ॥
यवाम्भोभिस्तथा चार्घ्यं दत्वा वै वैश्वदेविकं ।
गन्धमाल्याम्बुधूपञ्च दत्वा सम्यक् सदीपकं ॥ ४२ ॥
अपसव्यं पितॄणाञ्च सर्व्वमेवोपकल्पयेत् ।
दर्भांश्च द्विगुणान्दत्वा तेभ्योऽनुज्ञामवाप्य च ॥ ४३ ॥
मन्त्रपूर्व्वं पितॄणाञ्च कुर्य्यादावाहनं बुधः ।
अपसव्यं तथा चार्घ्यं यवार्थञ्च तथा तिलैः ॥ ४४ ॥
निष्पादयेन्महाभाग पितॄणां प्रीणने रतः ।
अग्नौ कार्य्यमनुज्ञातः कुरुष्वेति ततो द्विजैः ॥ ४५ ॥
जुहुयाद्व्यञ्जनक्षारवर्ज्जमन्नं यथाविधि ।
अग्नये कव्यवाहाय स्वाहेति प्रथमाहुतिः ॥ ४६ ॥
सोमाय वै पितृमते स्वाहेत्यन्या तथा भवेत् ।
यमाय प्रेतपतये स्वाहेति त्रितयाहुतिः ॥ ४७ ॥

हुतावशिष्टं दद्याच्च भाजनेषु द्विजन्मनां ।
भाजनालम्भनं कृत्वा दद्याच्चान्नं यथाविधि ॥ ४८ ॥
यथा सुखं जुषध्वं भो यितिवाच्यमनिष्ठुरं ।
भुञ्जीरंश्च ततस्तेऽपि तच्चित्ता मौनिनः सुखं ॥ ४९ ॥
यद्यदिष्टतमं तेषां तत्तदन्नमसत्वरं ।
अक्रुध्यंश्च नरो दद्यात् सम्भवेन प्रलोभयन् ॥ ५० ॥
रक्षोघ्नांश्च जपेन्मन्त्रांस्तिलैश्च विकिरेन्महीं ।
सिद्धार्थकैश्च रक्षार्थं श्राद्धं हि प्रचुरच्छलं ॥ ५१ ॥
पृष्टैस्तृप्तैश्च तृप्ताः स्थ तृप्ताः स्म इति वादिभिः ।
अनुज्ञातो नरस्त्वन्नं प्रकिरेत् भुवि सर्व्वतः ॥ ५२ ॥
तद्वदाचमनार्थाय दद्यादापः सकृत् सकृत् ।
अनुज्ञाञ्च ततः प्राप्य यतवाक्कायमानसः ॥ ५३ ॥
सतिलेन ततोऽन्नेन पिण्डान् सव्येन पुत्रक ।
पितॄनुद्दिश्य दर्भेषु दद्यादुच्छिष्टसन्निधौ ॥ ५४ ॥
पितृतीर्थेन तोयञ्च दद्यात्तेभ्यः समाहितः ।
पितॄनुद्दिश्य यद्भक्त्या यजमानो नृपात्मज ॥ ५५ ॥
तद्वन्मातामहानाञ्च दत्वा पिण्डान् यथाविधि ।
गन्धमाल्यादिसंयुक्तं दद्यादाचमनं ततः ॥ ५६ ॥
दत्वा च दक्षिणां शक्त्या सुस्वधास्त्विति तान् वदेत् ।
तैश्च तुष्टैस्तथेत्युक्ता वाचयेद्वैश्वदेविकान् ॥ ५७ ॥
प्रीयन्तामिति भद्रं वो विश्वे देवा इतीरयेन् ।
तथेति चोक्ते तैर्विप्रैः प्रार्थनीयास्तदाशिषः ॥ ५८ ॥

विसर्जयेत् प्रियाण्युक्त्वा प्रणिपत्य च भक्तितः ।
आद्वारमनुगच्छेच्चागच्छेच्चानुप्रमोदितः ॥ ५९ ॥
ततो नित्यक्रियां कुर्य्याद्भोजयेच्च तथातिथीन् ।
नित्यक्रियां पितृणाञ्च केचिदिच्छन्ति सत्तमाः ॥ ६० ॥
न पितृणान्तथैवान्ये शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
पृथक् पाकेन नेत्यन्ये केचित् पूर्व्वञ्च पूर्व्ववत् ॥ ६१ ॥
ततस्तदन्नं भुञ्जीत सह भृत्यादिभिर्न्नरः ।
एवं कुर्व्वीत धर्म्मज्ञः श्राद्धं पित्र्यं समाहितः ॥ ६२ ॥
यथा वा द्विजमुख्यानां परितोषोऽभिजायते ।
त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रं कुतपस्तिलाः ॥ ६३ ॥
वर्ज्यानि चाहुर्विप्रेन्द्र कोपोऽध्वगमनं त्वरा ।
राजतञ्च तथा पात्रं शस्तं श्राद्धेषु पुत्रक ॥ ६४ ॥
रजतस्य तथा कार्य्यं दर्शनं दानमेव वा ।
राजते हि स्वधा दुग्धा पितृभिः श्रूयते मही ॥
तस्मात् पितृणां रजतमभीष्टं प्रीतिवर्द्धनं ॥ ६५ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणेऽलर्कानुशासने पार्व्वणश्राद्धकल्पः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

मदालसोवाच ॥

अतः परं शृणुष्वेमं पुत्र भक्त्या यदाहृतं ।
पितृणां प्रीतये यद्वा वर्ज्यं वा प्रीतिकारकं ॥ १ ॥

मासं पितॄणां तृप्तिश्च हविष्यान्नेन जायते ।
मासद्वयं मत्स्यमांसैस्तृप्तिं यान्ति पितामहाः ॥ २ ॥
त्रीन्मासान् हारिणं मांसं विज्ञेयं पितृतृप्तये ।
चतुर्म्मासांस्तु पुष्णाति शशस्य पिशितं पितॄन् ॥ ३ ॥
शाकुनं पञ्च वै मासान् षण्मासान् शूकरामिषं ।
छागलं सप्त वै मासानैणेयञ्चाष्टमासिकीं ॥ ४ ॥
करोति तृप्तिं नव वै रुरोर्म्मांसं न संशयः ।
गवयस्यामिषं तृप्तिं करोति दशमासिकीं ॥ ५ ॥
तथैकादशमासांस्तु ऊरभ्रं पितृतृप्तिदं ।
संवत्सरं तथा गव्यं पयः पायसमेव वा ॥ ६ ॥
वाध्रीणसामिषं लौहं कालशाकन्तथा मधु ।
दौहित्रामिषमन्यच्च यच्चान्यत् स्वकुलोद्भवैः ॥ ७ ॥
अनन्तां वै प्रयच्छन्ति तृप्तिं गौरी सुतस्तथा ।
पितॄणां नात्र सन्देहो गयाश्राद्धञ्च पुत्रक ॥ ८ ॥
श्यामाकराजश्यामाकौ तद्वच्चैव प्रसातिकाः ।
नीवाराः पौष्कलाश्चैव धान्यानां पितृतृप्तये ॥ ९ ॥
यवव्रीहिसगोधूमतिला मुद्गाः ससर्षपाः ।
प्रियङ्गवः कोविदारा निष्पावाश्चातिशोभनाः ॥ १० ॥
वर्ज्या मर्कटकाः श्राद्धे राजमाषास्तथाणवः ।
विप्राषिका मसूराश्च श्राद्धकर्म्मणि गर्हिताः ॥ ११ ॥
लशुनं गृञ्जनञ्चैव पलाण्डुं पिण्डमूलकं ।
करम्भं यानि चान्यानि हीनानि रसवर्णतः ॥ १२ ॥

गान्धारिकामलाबूनि लवणान्यूषराणि च ।
आरक्ता ये च निर्यासाः प्रत्यक्षलवणानि च ॥ १३ ॥
वर्ज्यान्येतानि वै श्राद्धे यच्च वाचा न शस्यते ।
यच्चोत्कोचादिना प्राप्तं पतिताद्यदुपार्जितं ॥ १४ ॥
अन्यायकन्याशुल्कोत्थं द्रव्यञ्चात्र विगर्हितं ।
दुर्गन्धि फेणिलञ्चाम्बु तथैवाल्पतरोदकं ॥ १५ ॥
न लभेद्यत्र गौस्तृप्तिं नक्तं यच्चाप्युपाहृतं ।
यन्न सर्व्वापचोत्सृष्टं यच्चाभोज्यं निपानजं ॥ १६ ॥
तद्वर्ज्यं सलिलं तात सदैव पितृकर्म्मणि ।
मार्गमाविकमौष्ट्रञ्च सर्व्वमैकशफञ्च यत् ॥ १७ ॥
माहिषञ्चामरञ्चैव धेन्वा गोश्चाप्यनिर्द्दशं ।
पित्रर्थं मे प्रयच्छस्वेत्युक्ता यच्चाप्युपाहृतं ॥ १८ ॥
वर्जनीयं सदा सद्भिस्तत्पयः श्राद्धकर्म्मणि ।
वर्ज्या जन्तुमती रूक्षा क्षितिः प्लुष्टा तथाग्निना ॥ १९ ॥
अनिष्टदुष्टशब्दोग्रदुर्गन्धा चात्र कर्म्मणि ।
कुलापमानकाः श्राद्धे व्यायुज्य कुलहिंसकाः ॥ २० ॥
नग्नाः पातकिनश्चैव हन्युर्द्दृष्ट्या पितृक्रियां ।
अपुमानपविद्धश्च कुक्कुटो ग्रामशूकरः ॥ २१ ॥
श्वा चैव हन्ति श्राद्धानि यातुधानाश्च दर्शनात् ।
तस्मात्सुसंवृतो दद्यात्तिलैश्चावकिरन्महीं ॥ २२ ॥
एवं रक्षा भवेच्छ्राद्धे कृता तातोभयोरपि ।
शावसूतकसंस्पृष्टं दीर्घरोगिभिरेव च ॥ २३ ॥

पतितैर्गर्म्मलिनैश्चैव न पुष्णाति पितामहान् ।
वर्जनीयं तथा श्राद्धे तथोदक्यायाश्च दर्शनं ॥ २४ ॥
मुण्डशौण्डसमाभ्यासो यजमानेन चादरात् ।
केशकीटावपन्नञ्च तथाश्वभिरवेक्षितं ॥ २५ ॥
पूति पर्य्युषितञ्चैव वार्त्ताक्यभिषवांस्तथा ।
वर्जनीयानि वै श्राद्धे यच्च वस्त्रानिलाहृतं ॥ २६ ॥
श्रद्धया परया दत्तं पितॄणां नामगोत्रतः ।
यदाहारास्तु ते जातास्तदाहारत्वमेति तत् ॥ २७ ॥
तस्मात् श्रद्धावता पात्रे यच्छस्तं पितृकर्म्मणि ।
यथावच्चैव दातव्यं पितॄणां तृप्तिमिच्छता ॥ २८ ॥
योगिनश्च सदा श्राद्धे भोजनीया विपश्चिता ।
योगाधारा हि पितरस्तस्मात्तान् पूजयेत् सदा ॥ २९ ॥
ब्राह्मणानां सहस्रेभ्यो योगी त्वग्राशनो यदि ।
यजमानञ्च भोक्तृंश्च नौरिवाम्भसि तारयेत् ॥ ३० ॥
पितृगाथास्तथैवात्र गीयन्ते ब्रह्मवादिभिः ।
या गीताः पितृभिः पूर्व्वमैलस्यासीन्महीपतेः ॥ ३१ ॥
कदा नः सन्ततावग्र्यः कस्यचिद्भविता सुतः ।
यो योगिभुक्तशेषान्नो भुवि पिण्डं प्रदास्यति ॥ ३२ ॥
गयायामथवा पिण्डं खड्गमांसं महाहविः ।
कालशाकं तिलाढ्यं वा कृसरं मासतृप्तये ॥ ३३ ॥
वैश्वदेवञ्च सौम्यञ्च खड्गमांसं परं हविः ।
विषाणवर्ज्ज्यंखड्गाप्त्या आसूर्य्यञ्चाश्नुवामहे ॥ ३४ ॥

दद्यात् श्राद्धं त्रयोदश्यां मघासु च यथाविधि ।
मधुसर्प्पिःसमायुक्तं पायसं दक्षिणायने ॥ ३५ ॥
तस्मात् सम्पूजयेत् भक्त्या स्वपितॄन् पुत्र मानवः ।
कामानभीप्सन् सकलान् पापाच्चात्मविमोचनं ॥ ३६ ॥
वसून् रुद्रांस्तथादित्यान्नक्षत्रग्रहतारकाः ।
प्रीणयन्ति मनुष्याणां पितरः श्राद्धतर्पिताः ॥ ३७ ॥
आयुः प्रज्ञां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ।
प्रयच्छन्ति तथा राज्यं पितरः श्राद्धतर्पिताः ॥ ३८ ॥
एतत्ते पुत्र कथितं श्राद्धकर्म्म यथोदितं ।
काम्यानां श्रूयतां वत्स श्राद्धानां तिथिकीर्त्तनं ॥ ३९ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे श्राद्धकल्पः ॥ ३२ ॥

अथत्रिंशोऽध्यायः ॥

मदालसोवाच ॥

प्रतिपद्धनलाभाय द्वितीया द्विपदप्रदा ।
वरार्थिनी तृतीया तु चतुर्थी शत्रुनाशिनी ॥ १ ॥
श्रियं प्राप्नोति पञ्चम्यां षष्ठ्यां पूज्यो भवेन्नरः ।
गाणाधिपत्यं सप्तम्यामष्टम्यां वृद्धिमुत्तमां ॥ २ ॥
स्त्रियो नवम्यां प्राप्नोति दशम्यां पूर्णकामतां ।
वेदांस्तथाप्नुयात् सर्व्वानेकादश्यां क्रियापरः ॥ ३ ॥